

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ШЕЛУДЬКО СЕРГІЙ АНДРІЙОВИЧ

УДК [336.1-049.5]-047.64

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПОТЯСІНЬ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Ірпінь – 2026

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Державному податковому університеті

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
Давиденко Надія Миколаївна,
декан факультету фінансів та цифрових
технологій,
Державний податковий університет;

Опоненти:

доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України,
Барановський Олександр Іванович,
професор Інституту післядипломної освіти,
Державна навчально-наукова установа «Академія
фінансового управління» (м. Київ);

доктор економічних наук, професор,
Дубина Максим Вікторович,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи
та страхування,
Національний університет «Чернігівська
політехніка» (м. Чернігів);

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
Онищенко Світлана Володимирівна,
директор Навчально-наукового інституту фінансів,
економіки, управління та права,
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава).

Захист відбудеться «23» листопада 2026 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 Державного податкового університету за адресою: 08205, м. Ірпінь, вул. Садова, 53.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного податкового університету за адресою: 08205, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Реферат розісланий «19» жовтня 2026 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01,
доктор філософії

Наталія ДОБРЯНСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Деструктивний вплив посилення геополітичної нестабільності, структурних соціально-економічних дисбалансів, пандемії коронавірусу і, зрештою, повномасштабної збройної агресії проти України істотно змінив глобальний макроекономічний ландшафт, посилив системні ризики неекономічної генези та актуалізував проблематику забезпечення фінансової безпеки держави. За таких умов фінансова безпека набуває вирішального значення як складова системи національної безпеки, що забезпечує стійкість державних фінансів, стабільність функціонування національної економіки, інституціональну спроможність органів державної влади та здатність держави виконувати свої соціально-економічні й безпекові функції в умовах безпрецедентної невизначеності.

Незважаючи на стрімке зростання наукового інтересу до фінансової безпеки, концептуальний фундамент цієї категорії лишається суперечливим і незавершеним. Відсутність консенсусу щодо сутності та структури фінансової безпеки держави породжує методологічну непослідовність в ідентифікації загроз, правові лакуни в нормативному забезпеченні та неналежні управлінські практики. Визнані ж теоретичні моделі не пристосовані до умов, за яких держава одночасно веде збройну боротьбу за власне існування, відновлює зруйновану інфраструктуру, підтримує соціальний добробут і обслуговує зовнішні зобов'язання. Ця концептуальна прогалина є не академічним, а практичним ризиком.

Відповіддю на зазначений виклик є переосмислення фінансової безпеки держави через призму поняття екзистенційних потрясінь – явищ, які не лише дестабілізують фінансово-економічну сферу, а й зачіпають фундаментальні підвалини суспільного буття. Залучення філософського та психологічного концептуального апарату екзистенціалізму до фінансового аналізу відкриває нові пояснювальні горизонти, недоступні в межах традиційних підходів. Для України, яка живе в умовах екзистенційного потрясіння в буквальному сенсі, таке дослідження є не лише теоретично значущим, а й практично необхідним: воно формує науковий фундамент для стратегічних рішень, від яких залежать фінансова незалежність держави, добробут суспільства та перспективи повоєнного відновлення країни.

За таких обставин класичні позитивістські підходи до управління фінансами, орієнтовані на лінійне реагування та статистичну екстраполяцію, виявляються безпорадними перед латентними загрозами та інституціональними деформаціями. Виникає гостра потреба у зміні наукової парадигми: переході до глибинного осмислення стратифікованої фінансової реальності крізь призму критичного (наукового) реалізму. Лише розкриття прихованих причинно-наслідкових механізмів, справжніх мотивів фінансової поведінки та подолання таких екстрактивних девіацій, як тіньова економіка, відмивання коштів чи кібершахрайство, здатні сформувати стійку архітектуру управління фінансовою безпекою, адекватну викликам сьогодення.

Фундаментальні засади формування та забезпечення економічної та фінансової безпеки держави, механізми захисту національних фінансових інтересів та загальнотеоретичні концепти макроекономічної стабільності глибоко розкрито у працях цілої плеяди вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких Дж. Айзенман (J. Aizenman), О. Барановський, Р. Бітсма (R. M. W. J. Beetsma), Л. Бовенберг (A. L. Bovenberg), Дж. Б'янкі (J. Bianchi), З. Варналій, О. Васильчишин, Н. Давиденко, О. Дем'янчук, А. Кулінська, І. Лютий, С. Онишко, С. Онищенко, О. Підхомний, А. Полторак, І. Ружицький, Б. Стеценко, Л. Шемаєва, І. Школьник, С. Шмітт-Гроє (S. Schmitt-Grohé), Ф. Шнайдер (F. Schneider).

Проблематика інституціонального забезпечення макрофінансового управління, координації фіскальної, монетарної та макропруденційної політик, управління публічним боргом, а також подолання інституціональних загроз, зокрема тінізації та корупції, знайшла ґрунтовне відображення в науковому доробку Д. Аджемоглу (D. Acemoglu), Я. Белінської, К. Боріо (C. Borio), Ф. Б'янкі (F. Bianchi), О. Гордей, О. Гудзь, О. Дзюблюка, М. Дубини, Є. Жижинського (J. Żyżyński), В. Коваленко, Е. Ліпера (E. Leeper), В. Мартиненко, Ю. Мискіна, В. Міщенко, С. Науменкової, Дж. Робінсона (J. A. Robinson), Л. Рябіної, І. Чуницької, В. Шелудько, Р. Шіллера (R. J. Shiller) та інших.

Окремий масив наукових досліджень присвячено забезпеченню фінансової безпеки держави в умовах кризових і надзвичайних обставин: збройних конфліктів, пандемій, глобальних фінансових потрясінь. Серед авторів, чийі праці заклали базис цього дослідження, – Б. Айхенґрін (B. Eichengreen), О. Береславська, Т. Бондарук, Б. Ведер ді Мауро (B. Weder di Mauro), З. Гбур, В. Глушчевський, Ю. Городніченко, Т. Єфименко, Ю. Коваленко, Т. Косова, Ю. Лупенко, Н. Метеленко, В. Орлов, Н. Пантелєєва, М. Пасічний, Ю. Радіонов, К. Рейнхарт (C. M. Reinhart), К. Рогофф (K. S. Rogoff), О. Сидорович, Н. Ситник, В. Хаустова, Н. Шелудько, М. Шуларік (M. Schularick).

Незважаючи на вагомий внесок зазначених дослідників у розвиток фінансової науки, поза увагою залишається комплексний теоретико-методологічний аналіз управління фінансовою безпекою держави саме в умовах екзистенційних потрясінь, тобто явищ, що виходять за межі традиційних кризових моделей і потребують принципово нового концептуального осмислення. Більшість існуючих концепцій спираються на позитивістську парадигму циклічних криз і не враховують глибинних змін у фінансовій поведінці агентів та інституціональних деформацій, спричинених безпрецедентними неекономічними шоками (повномасштабною війною, глобальними пандеміями).

Відсутність цілісної методології управління фінансовою системою в координатах стратифікованої реальності та гостра потреба у розробці механізмів повоєнного відновлення зумовили вибір теми, визначення мети та завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри публічних фінансів Державного податкового університету за темою «Фінансові концепти та

вектори безпекового розвитку економіки України» (номер державної реєстрації 0126U004022), в межах якої автором концептуалізовано екзистенційні потрясіння як окрему групу тригерів фінансової нестабільності та обґрунтовано їх специфічні ознаки як умов макрофінансового управління, розкрито глибинні причинно-наслідкові механізми забезпечення фінансової безпеки держави крізь призму стратифікованої реальності на засадах критичного (наукового) реалізму. Як відповідальний виконавець науково-дослідної теми «Тіньова економіка в Україні: причини існування, наслідки й шляхи подолання» (номер державної реєстрації 0123U103264) Наукової установи «Науково-дослідний центр сталого розвитку» автор оцінив ефективність регуляторного впливу на систему протидії відмиванню грошей.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад і обґрунтування практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь.

Досягнення визначеної мети забезпечено виконанням низки дослідницьких завдань:

- розкрити сутність фінансової безпеки держави як економічної категорії, обґрунтувати її принципи та уточнити структуру;
- дослідити генезу та простежити еволюцію теорії управління фінансовою безпекою держави;
- визначити інституціональні основи фінансової безпеки держави;
- розробити та обґрунтувати концептуальні засади екзистенційних потрясінь як умов управління фінансовою безпекою держави;
- сформулювати та охарактеризувати систему управління фінансовою безпекою держави;
- поглибити методологічні підходи до оцінювання ефективності управління фінансовою безпекою держави;
- ідентифікувати та систематизувати чинники фінансової безпеки держави;
- визначити рівень тіньової економіки в Україні та встановити канали її впливу на фінансову безпеку держави;
- оцінити стан фінансової інклюзії в Україні;
- діагностувати рівень фіскальної спроможності України під впливом масштабних неекономічних шоків;
- проаналізувати кредитно-інвестиційне забезпечення безперервного функціонування ключових галузей економіки України;
- обґрунтувати роль цифровізації як виклику та рушія в управлінні фінансовою безпекою України;
- дослідити імперативи забезпечення міжнародної ліквідності України як передумови повоєнного зміцнення фінансової безпеки держави;
- обґрунтувати критерії вибору оптимального режиму координації фіскальної та монетарної політики у забезпеченні макроекономічного розвитку;

– розробити рекомендації щодо подолання інституціональних протиріч в управлінні фінансовою безпекою України в період повоєнного відновлення.

Об’єкт дослідження – комплекс суспільних відносин у фінансовій сфері та інституціональних механізмів їх реалізації в координатах стратифікованого фінансового буття.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади, стратегія і тактика управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні положення теорій фінансового врядування, нового інституціоналізму та поведінкових фінансів, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із досліджуваної проблематики. Парадигмальною основою дослідження вперше у вітчизняній фінансовій науці обрано критичний (науковий) реалізм, що уможливорює розкриття глибинних причинно-наслідкових механізмів фінансової безпеки держави крізь призму стратифікованої реальності, інституціональних деформацій та латентних загроз в умовах екзистенційних потрясінь.

Для досягнення мети використано комплекс методів, що забезпечують послідовний перехід від філософсько-концептуального осмислення до економетричного синтезу. Серед *загальнонаукових методів*: асоціативне картування та історико-генетичний аналіз – для систематизації дефініцій та еволюції теорії управління фінансовою безпекою; міждисциплінарний синтез, системний та інституціональний підходи – при концептуалізації екзистенційних потрясінь та формуванні архітекτονіки інституціонального забезпечення управління фінансовою безпекою; компаративний аналіз і графічне моделювання – для проектування системи та алгоритмізації оцінювання рівня фінансової безпеки держави. *Спеціальні методи* охоплюють: матричний метод та аналіз розривів (Gap analysis) – для розробки координаційних матриць і розрахунку кредитно-інвестиційного дефіциту; метод головних компонент (PCA) – для редукції масиву індикаторів фінансової безпеки держави. Окремо застосовано *економетричний апарат*: лінійний регресійний аналіз і ARDL-моделювання – для калібрування індексів тінізації економіки, оцінки податкової еластичності та залежності суверенних спредів України від воєнних шоків; метод максимальної правдоподібності (MLE) і тест причинності за Грейнджером – для виявлення напівзакономірностей макрофінансової координації та інклюзії, з подальшим ретродуктивним висновком щодо глибинних механізмів і верифікацією побудованих моделей із застосуванням тестів Дікі–Фуллера (ADF), Бреуша–Годфрі, Уайта, Рамзі та Харке–Бера.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні статистичні й аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики України, Державної податкової служби України та Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України; дані Міжнародного валютного фонду, Світового банку, іноземних центральних банків, міжнародних і українських

експертних платформ, а також результати власних розрахунків і аналітичних узагальнень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що відображають наукову новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано аксіоінституціональний підхід до визначення сутності фінансової безпеки держави, який поєднує самоцінність безпеки зі шляхами її суспільного та державного визнання через інституціоналізацію у формі національних фінансових інтересів, універсальних як для соціуму, так і для органів державної влади; на засадах такого підходу фінансову безпеку держави визначено як комплекс об'єктивних цінностей, що поділяються суспільством, визнаються державою пріоритетом макрофінансових політик і захищаються уповноваженими органами; виявлено та обґрунтовано існування семи цінностей фінансової безпеки держави, не виключаючи майбутнє розширення їх переліку, а саме: фінансового суверенітету, фіскальної спроможності, монетарної стабільності, міжнародної ліквідності, інфраструктурної надійності, ресурсної достатності та фінансової інклюзії; сформульовано сім принципів фінансової безпеки (об'єктивності, динамізму, ідеалізму, консенсуальності, інтегральності, легальності та еволюційності), які враховують неможливість досягнення абсолютної безпеки та обґрунтовують потребу в адаптивній еволюції системи управління нею;

– обґрунтовано застосування критичного (наукового) реалізму як метатеоретичної парадигми дослідження фінансової безпеки держави, що позбавлена методологічних обмежень позитивістських (які апелюють до безпосередньо спостережуваних подій і кількісних індикаторів) та інтерпретивістських (обмежених суб'єктивним дискурсом) підходів, відтак уможливорює розкриття глибинних причинно-наслідкових механізмів фінансової безпеки крізь призму багатовимірної стратифікованої реальності, виявлення латентних інституціональних деформацій і розробку цілеспрямованої моделі управління в умовах екзистенційних потрясінь;

– концептуалізовано екзистенційні потрясіння як окрему групу тригерів фінансової нестабільності: найбільш масштабних за поширенням і критичних за наслідками неекономічних екзогенних шоків політичної, техногенної або природної генези, що, на відміну від ендегенних криз циклічного походження, характеризуються раптовістю, безпрецедентним тиском на публічні фінанси, деструктивними змінами в операційній діяльності фінансових інституцій, контрверсійністю ринкової поведінки та екстремальною волатильністю фінансових індикаторів, внаслідок чого звичні економічні та адміністративні механізми втрачають ефективність або стають непередбачуваними; запропонований концепт інтегрує філософський, психологічний та економічний категоріальний апарат і охоплює феномен резильєнтності фінансових агентів в умовах ірраціональної поведінки, спричиненої пандеміями, війнами та геополітичною фрагментацією;

– виявлено три структурно стратифіковані канали функціонування фінансової інклюзії (очікувальний, транзакційний, інституціонально-портфельний), які, на

протипагу усталеним підходам (що розглядають інклюдію як статичний показник доступу до фінансових послуг), змінюють причинні ролі залежно від характеру потрясіння; побудовано каузальну архітектуру інклюдії та доведено її трансформацію під впливом екзистенційних потрясінь; це дозволило обґрунтувати, що об'єктом управлінського впливу органів фінансової безпеки має бути не рівень інклюдії як такий, а її каузальна архітектура, яка визначає вектори трансляції шоків на поведінкові рішення економічних агентів, що на практиці задає пріоритети стратегічних комунікацій органів управління фінансовою безпекою держави;

удосконалено:

– категоріальний апарат фінансової безпеки держави в частині розмежування понять виклику, ризику, загрози та вразливості як послідовних стадій трансформації потенційної небезпеки в реальну; обґрунтовано, що, на відміну від існуючих підходів (де ці терміни є переважно синонімами), виклик і ризик є відповідно якісним і кількісним виміром потенційної небезпеки, тоді як загроза та вразливість є екзогенною та ендогенною формами її реалізації, що дозволяє формувати диференційовані управлінські реакції залежно від природи та стадії небезпеки;

– архітектуру інституціонального забезпечення управління фінансовою безпекою держави, яка, на відміну від попередніх напрацювань, передбачає структурування всієї сукупності елементів у три взаємопов'язані підсистеми (нормативну, організаційну та функціональну), кожна з яких охоплює формальні та неформальні інститути; це дозволяє враховувати цілісну інституціональну основу для реалізації макрофінансових політик в умовах екзистенційних потрясінь;

– цільову модель управління фінансовою безпекою держави, що, на відміну від секторальної, інтегрованої та консолідованої моделей (які або породжують конфлікт інтересів, або є надмірно інертними в кризових умовах), запроваджує стратифікований розподіл повноважень відповідно до рівня загроз (національного, функціонального та інституціонального) з єдиним координаційним центром та динамічним мандатом, який, в умовах екзистенційних потрясінь, забезпечує концентрацію всіх важелів управління;

– методику оцінювання латентної структури тіньової економіки, яка, на відміну від традиційних підходів (обмежених агрегованою оцінкою обсягу тіньової діяльності), поєднує метод головних компонент (РСА) і регресійне калібрування для реконструкції прихованих каналів тінізації: споживчого, фіскального та структурно-інституціонального; верифікація на даних України за 2011–2025 рр. засвідчила втрату інваріантності латентної структури каналів тінізації в умовах повномасштабного вторгнення та виявила обмеженість чинної офіційної методики оцінювання в умовах екзистенційних потрясінь;

– методологічний інструментарій аналізу монетарно-фіскальної координації шляхом розширення кожної з трьох існуючих координаційних матриць (інституціональної, імпульсної та циклічної) третім станом політики (нейтральним, збалансованим та ациклічним відповідно), що перетворює класичні бінарні конфігурації на тернарні та поглиблює опис імовірних режимів взаємодії; додатково

обґрунтовано критерії вибору оптимального режиму координації в умовах екзистенційних потрясінь (публічно-борговий, валютно-курсний, фідучіарний та реставраційний), що дозволяє сформуванню динамічну стратегію монетарно-фіскальної взаємодії залежно від фази потрясіння та інституціональних параметрів конкретної країни;

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні засади визначення місця фінансової безпеки держави в системі національної та економічної безпеки в частині обґрунтування її провідної ролі як інтегральної категорії, а також встановлення ієрархічних відносин між фінансовою безпекою, стабільністю та стійкістю як послідовними умовами одна одної; це дозволило усунути термінологічну невизначеність та сформуванню не суперечливу концептуальну основу для подальших досліджень;

- класифікація суспільних відносин у фінансовій сфері (як предмета управління фінансовою безпекою держави) та функцій такого управління: відносини структуровано на базові, суміжні та допоміжні відповідно до рівнів стратифікованої реальності; функції управління поділено на загальні та спеціальні, де останні охоплюють захисні, відновлювальні та консолідаційні; це сприятиме підвищенню системності управлінських рішень у сфері фінансової безпеки держави;

- теоретико-методологічні положення щодо механізму формування національних фінансових інтересів як процесу усвідомлення, артикуляції та пріоритезації об'єктивних фінансових потреб на реальному рівні стратифікованого буття з подальшою координацією публічних, корпоративних та індивідуальних інтересів з боку держави; встановлено, що екзистенційні потрясіння здатні деструктивно впливати на цей механізм через викривлення патернів фінансової поведінки та порушення досягнутого консенсусу між публічними та приватними інтересами, що сприятиме розробці адресних інструментів стабілізації фінансових очікувань;

- визначення ролі цифровізації банківської діяльності як чинника фінансової безпеки держави з емпіричним підтвердженням її двоїстої природи: до початку повномасштабного вторгнення цифрові перетворення позитивно впливали на ефективність банківської системи, тоді як у воєнний період цей вплив суттєво послабшав внаслідок змін у фінансовій поведінці клієнтів та надзвичайних регуляторних заходів; це дозволило обґрунтувати диференційований підхід до регулювання цифровізації фінансового сектору залежно від режиму управління фінансовою безпекою держави;

- підходи до оцінювання міжнародної ліквідності України як передумови повоєнного зміцнення її фінансової безпеки на основі ARDL-моделювання залежності суверенних спредів від інтенсивності бойових дій, обсягу золотовалютних резервів та експортної динаміки; емпірично підтверджено стабілізаційну роль резервів як буфера зовнішніх шоків, що дозволило сформулювати рекомендації щодо стратегічного планування обсягів резервів залежно від інтенсивності збройного конфлікту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь, які знайшли застосування в діяльності органів державного управління, суб'єктів банківського та страхового секторів, галузевих об'єднань в частині вдосконалення інституціонального забезпечення макрофінансового управління, діагностики латентних загроз фінансовій безпеці, кредитно-інвестиційного забезпечення ключових галузей економіки та формування стратегічних документів щодо повоєнного відновлення. Окремі результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в діяльності:

АТ «Українська оборонна промисловість» в частині положень з фінансування оборонної промисловості як структурного елемента архітектури фінансової безпеки держави – при розробці стратегічних документів з управління фінансовою безпекою та стратегічного планування покриття фінансових потреб виробників озброєння, військової та спеціальної техніки України (довідка № UOP 18.1-3989 від 01.05.2026 р.).

ПАТ «МТБ БАНК» стосовно застосування методичного підходу до діагностики латентних чинників фінансової безпеки та в частині врахування висновків щодо впливу інструментів фінансової інклюзії на досягнення цілей сталого розвитку – для цілей аналізу економічного становища, в умовах якого банк здійснює свою діяльність, а також у процесі імплементації Політики екологічної та соціальної відповідальності банку (довідка № 01/421-01/07 від 21.05.2026 р.).

Асоціації «Дніпровський Банківський Союз» в частині запропонованої архітектоніки інституціонального забезпечення фінансової безпеки держави, яка враховує провідну роль неформальних інститутів – під час розробки стратегічних документів із забезпечення фінансової безпеки в банківській сфері та при підготовці експертних пропозицій щодо нормативно-правового забезпечення та стратегічного розвитку банківської діяльності в Україні (довідка № 2605/26 від 26.05.2026 р.).

АТ «Банк Альянс» стосовно рекомендацій із врахування галузевої специфіки залучення банківського кредитування та адаптації фінансового сектору до умов воєнного часу – при розробленні стратегічних документів щодо кредитно-інвестиційного забезпечення безперервного функціонування ключових галузей економіки, що дасть змогу вдосконалити практичні підходи до управління ризиками в банку та зміцнити рівень його фінансової безпеки (довідка № 44 від 26.05.2026 р.).

АТ «Укрексімбанк» в частині пропозицій щодо трансформації причинно-наслідкових зв'язків формування рівня фінансової інклюзії – під час формування моделей стратегічних комунікацій та кредитного партнерства з клієнтами в умовах повномасштабного вторгнення, що дасть змогу вдосконалити підходи до взаємодії з корпоративними клієнтами та адаптувати стратегію банку до умов воєнного часу та в період повоєнного відновлення (довідка № 0026503/13271-26 від 11.06.2026 р.).

Східного міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків у процесі реалізації Національної стратегії доходів України стосовно врахування пропозицій щодо використання цифрових інструментів – з метою

предиктивного аналізу правопорушень у сфері ухилення від оподаткування та задля підсилення прозорості державних фінансів (довідка № 2265/5/32-00-05-09 від 17.06.2026 р.).

ПрАТ «СГ «ТАС» в частині висновків щодо інверсії причинно-наслідкових зв'язків між цифровізацією фінансового сектору та поведінкою споживачів фінансових послуг в умовах повномасштабного вторгнення та методики виявлення латентних каналів тінізації економіки – з метою калібрування продуктової лінійки та комунікаційної стратегії страховика, а також під час удосконалення внутрішніх процедур оцінювання ризиків і роботи з клієнтами та партнерами (довідка № 02095/0126 від 13.07.2026 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане автором особисто і становить його науковий доробок. Наукові результати, представлені в дисертації, отримані автором самостійно та відображені у друкованих працях за його авторством. Особистий внесок у наукових працях, опублікованих у співавторстві, вказано у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення дисертаційної роботи та практичні рекомендації дослідження обговорювалися на 36 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах, а саме: Фінансово-кредитна система: проблеми та інновації (Одеса, 2019 р.); Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки (Дубляни, 2020 р.); Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів (Хмельницький, 2020 р.); Процеси конвергенції східноєвропейських країн з ЄС у рамках Східного партнерства (Процеси інтеграції України та ЄС) (Київ, 2020 р.); Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення (Умань, 2022 р.); Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу (Луцьк, 2022 р.); Ukraine, Bulgaria, EU: Economic and Social Development Trends (Бургас, Болгарія, 2022 р.); Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки (Харків, 2022 р.); Інноваційний розвиток аграрного сектору економіки в умовах глобальних викликів (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); Фінансово-кредитне та обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України (Київ, 2023 р.); Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти (Київ, 2024 р.); Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах (Ірпінь, 2025 р.); Науковий вимір осмислення та пошуку оптимальних моделей розвитку України: маркетинговий, економічний, фінансовий, управлінський та правовий аспекти (Київ, 2025 р.); Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем (Харків, 2025 р.); Ukraine, Bulgaria, EU: economic, financial, technical and social development trends (Бургас, Болгарія, 2025 р.); Економіка, фінанси та управління в умовах сталого розвитку: інтеграція знань, практик і стратегій (Хмельницький, 2025 р.); Modernization of the Economy: Current Challenges and Strategic Development Guidelines (Бостон, США, 2025 р.); Забезпечення розвитку економіки та суспільства

в умовах кризи (Суми, 2025 р.); Актуальні питання розвитку податкової культури в країнах ЄС: досвід для України (Ірпінь, 2025 р.); Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти (в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення) (Київ, 2025 р.); Сталий розвиток економіки: тренди та перспективи (Умань, 2025 р.); Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку (Запоріжжя, 2025 р.); Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи (Дніпро, 2025 р.); Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін (Полтава, 2025 р.); Фінансово-управлінські інновації як драйвер сталого розвитку в умовах сучасних викликів (Хмельницький, 2025 р.); Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів (Івано-Франківськ, 2025 р.); Національна економіка в умовах війни: безпека та розвиток (Львів, 2025 р.); Актуальні проблеми економіки, підприємництва та менеджменту в епоху глобальних загроз (Дніпро, 2025 р.); Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами (Луцьк, 2025 р.); Стратегії, моделі та технології управління економічними системами (Хмельницький, 2025 р.); Planning and Ensuring Sustainable Development of Socio-Economic Systems (Познань, Польща, 2025 р.); Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах (Ірпінь, 2026 р.); Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів (Кременчук, 2026 р.); Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні (Вінниця, 2026 р.); Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів під впливом цифровізації (Ірпінь, 2026 р.); Фінансові інструменти сталого розвитку економіки (Чернівці, 2026 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 60 наукових працях, з яких: 1 розділ у колективній монографії; 23 наукові статті (з яких: 15 – у фахових наукових виданнях України; 8 – у періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus); 36 публікацій апробаційного характеру, які розкривають результати дослідження, що виносяться на захист. Загальний обсяг публікацій – 28,65 друк. арк., авторський внесок становить 21,46 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 558 сторінок (з них 20 сторінок анотації). Основний зміст викладено на 363 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 58 таблиць (із них 8 займають 8 повних сторінок); 44 рисунки (із них 5 займають 5 повних сторінок); 20 додатків, що займають 93 сторінки. Список використаних джерел налічує 653 найменування і займає 69 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано її мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, висвітлено особистий внесок здобувача, а також подано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації.

У першому розділі **«Теоретичні основи фінансової безпеки держави»** розкрито сутність фінансової безпеки держави як економічної категорії, обґрунтовано її принципи та уточнено структуру; досліджено генезу та простежено еволюцію теорії управління фінансовою безпекою держави; визначено інституціональні основи фінансової безпеки держави.

У ході дослідження встановлено, що фінансова безпека держави посідає центральне місце в системі національної безпеки як провідний компонент економічної безпеки, характеризуючись інтегральністю та інтерконективністю, що зумовлює важливість балансування між публічними та приватними інтересами.

Сутність фінансової безпеки держави доцільно розглядати на засадах запропонованого автором вперше аксіоінституціонального підходу, який поєднує самоцінність безпеки зі шляхами її суспільного та державного визнання (незалежно одне від одного) через інституціоналізацію у формі національних фінансових інтересів, універсальних як для соціуму, так і для органів державної влади, що тягне за собою пріоритезацію таких інтересів у макрофінансових політиках, їх поширення та захист. Структурування фінансової безпеки держави дозволило ідентифікувати та обґрунтувати закономірності її формування, забезпечення та розвитку як категорії фінансової науки, виражені в принципах об'єктивності, динамізму, ідеалізму, консенсуальності, інтегральності, легальності та еволюційності.

Опрацювання широкого масиву профільних наукових праць дозволило встановити, що парадигма забезпечення фінансової безпеки держави з плином часу змінювалася з маятниковою динамікою відносно активної чи пасивної ролі держави: зі зміною панівних уявлень про економічне та фінансове благо держави трансформувалися й принципи, на яких має ґрунтуватися управління фінансовою безпекою. Встановлено ресурсне підґрунтя цієї динаміки – вичерпання або перетворення джерела забезпечення фінансової безпеки. Рецепція цих ідей в українському науковому дискурсі відбувається здебільшого в межах чотирьох підходів: системного, інституційного, процесного та функціонального. Хоча охарактеризовані підходи ґрунтуються на постулатах мейнстрімних економічних течій, властивий їм редуccionізм визначає поверхневість, описовість та надмірне спрощення традиційних концепцій. Доведено, що подолання зазначених недоліків можливе через застосування парадигми критичного реалізму, яка фокусується на дослідженні глибинних механізмів і структур, що породжують економічні явища, інтегруючи міждисциплінарні підходи та враховуючи ширші соціальні, політичні й історичні контексти (табл. 1).

Положення основних парадигм дослідження фінансової сфери

Філософські парадигми	Фінансова реальність	Фінансове знання	Мета дослідження	Методи дослідження
Позитивізм (реалізм, емпіризм)	події, що можна зафіксувати	похідне від досвіду	експериментально підтвердити сталі закономірності	кількісні, засновані на спостереженні
Інтерпретивізм (релятивізм, конструктивізм)	результат людського досвіду	створюється власними діями та сприйняттям	переосмислити суб'єктивний дискурс	якісні, засновані на рефлексії
Прагматизм	практичні наслідки того, у що вірять	осягається через методи визначення оптимуму	запропонувати гнучку парадигму, що пояснює гіпотезу	комбінація кількісних і якісних
Критичний (науковий) реалізм	багатовимірна («глибока») незалежна структура	існує до подій та переживань, які можна спостерігати	описати причини та механізми, що пояснюють приховані закономірності	ретродуктивні (оцінка та деконструкція окремих випадків)

Джерело: складено автором.

Грунтуючись на постулатах критичного реалізму, управління фінансовою безпекою держави автором визначено як стратегічно спрямовану та науково обґрунтовану діяльність з виявлення, активізації та корекції глибинних механізмів суспільних відносин у фінансовій сфері з метою забезпечення солідаризації, визнання, поширення та захищеності об'єктивних фінансових цінностей в умовах історично сформованої відкритої соціально-економічної реальності.

Визначено, що управління фінансовою безпекою держави має суворо вкладатися в інституціональне забезпечення, під яким варто розуміти систему інклюзивних інститутів, архітектуру формування та функціонування якого пропонується розглядати в розрізі трьох підсистем (нормативної, організаційної та функціональної), кожна з яких складається з формальних і неформальних інститутів, що породжуються конкретно-історичними та географічними умовами, тобто мають національну специфіку.

Ключовим аспектом інституціонально-функціонального забезпечення фінансової безпеки держави є координація макрофінансових політик. Встановлено, що фіскальна та монетарна політики, будучи взаємопов'язаними інструментами реалізації суспільного договору, формують економічні очікування, а їхня взаємодія зумовлює циклічні коливання, пом'якшення яких потребує контрциклічних заходів макропруденційної політики (рис. 1).

Інституціональні загрози фінансовій безпеці держави є породженням дисфункціональних інститутів, які, з метою забезпечення фінансових потреб, замінюються девіантними, зокрема корупцією, відмиванням грошей, тіньовою економікою, ухиленням від оподаткування, офшоризацією, фінансовими пірамідами

та кібершахрайством. Останні порушують баланс фінансових інтересів і можуть спричиняти низку тяжких потрясінь, серед яких соціальна нерівність, втрата фінансових ресурсів, довіри до органів державної влади та фінансових установ, економічний занепад.

Рис. 1. Інституціональна взаємодія макрофінансових політик

Джерело: власна розробка автора.

У другому розділі «Методологічні засади управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь» розроблено та обґрунтовано концептуальні засади екзистенційних потрясінь як умов управління фінансовою безпекою держави; сформовано та охарактеризовано систему управління фінансовою безпекою держави; поглиблено методологічні підходи до оцінювання ефективності управління фінансовою безпекою держави.

Отримані результати дослідження свідчать, що екзистенційні потрясіння слід розглядати як окрему категорію тригерів фінансових криз, що виходять за межі традиційної циклічної парадигми: їхня непередбачуваність, значний тиск на публічні фінанси, руйнівні зміни в операційній діяльності суб'єктів ринку,

контroversійна поведінка учасників і екстремальна волатильність радикально змінюють механіку поширення кризових імпульсів.

Аналіз впливу таких екзистенційних потрясінь, як пандемія коронавірусу та повномасштабне вторгнення в Україну, виявив системні вразливості в публічних фінансах, банківській системі, валютному ринку та корпоративних фінансах внаслідок реалізації цих подій, що обґрунтовує потребу у переосмисленні традиційних управлінських підходів на засадах принципово нової методологічної рамки, якою є критичний реалізм (табл. 2).

Таблиця 2

Прояви екзистенційних потрясінь у фінансовій сфері України

Сектори фінансової сфери	Кризові явища, спричинені наслідками:	
	пандемії коронавірусу	повномасштабного вторгнення
Публічні фінанси	перерозподіл державних витрат на користь охорони здоров'я; зростання дефіциту бюджету; параліч ринку державного кредиту	монетизація дефіциту бюджету; мілітаризація державних витрат; залежність від міжнародної допомоги; зростання державного боргу
Банківська система	погіршення якості кредитного портфеля; зменшення попиту на кредитування під оборотні активи; цифровізація операційної діяльності	погіршення якості кредитного портфеля; зменшення попиту на кредитування для інвестиційних потреб; формування надлишкової ліквідності; автономізація операційної діяльності
Валютний ринок	підвищення рівня доларизації; скорочення експортних джерел валютних надходжень	фіксація валютного курсу; обмеження валютних операцій; нарощення золотовалютних резервів; скорочення експортних джерел валютних надходжень
Корпоративні фінанси	обмеження та зупинка діяльності; скорочення персоналу; обмежена бюджетна підтримка; обмежені податкові пільги	втрата матеріальних активів внаслідок пошкодження, знищення, окупації або мобілізації для військових потреб; додаткові витрати на автономізацію, технічний захист, релокацію; кадровий голод; тимчасове послаблення податкового навантаження з його подальшим посиленням
Фінанси домогосподарств	вимушене повернення в Україну; підвищення безробіття; зниження купівельної спроможності; відкладений попит на товари тривалого вжитку	вимушена еміграція або внутрішнє переміщення; тимчасове підвищення безробіття з подальшим його скороченням; посилення нерівності відносно купівельної спроможності

Джерело: власна розробка автора.

Визначено, що ключовою відмінністю управління на принципах критичного реалізму є усвідомлення дійсної глибини залягання мотивів, стимулів, причинно-

наслідкових зв'язків, механізмів і рушіїв фінансового буття на рівні реального, тому об'єктний склад системи управління фінансовою безпекою держави доцільно розглядати як прояви стратифікованого фінансового буття на трьох рівнях: емпіричному, фактичному та реальному (рис. 2).

Дослідження переваг і недоліків існуючих моделей управління фінансовою безпекою держави дозволило запропонувати власну цільову модель, яка базується на стратифікованому розподілі повноважень залежно від рівня загроз, інтегруючи сильні сторони попередніх моделей та нівелюючи їхні недоліки, зокрема через динамічний мандат для оперативного реагування в умовах екзистенційних потрясінь.

Результатом функціонування системи управління фінансовою безпекою держави є рівень солідаризації, визнання, поширення та захищеності об'єктивних фінансових цінностей в умовах історично сформованої відкритої соціально-економічної реальності: фінансового суверенітету, фіскальної спроможності, монетарної стабільності, міжнародної ліквідності, інфраструктурної надійності, ресурсної достатності та фінансової інклюзії.

В умовах екзистенційних потрясінь результативність управління фінансовою безпекою держави залежить від науково обґрунтованого методологічного забезпечення. Аналіз методик оцінювання ефективності такого управління в країнах Центральної та Східної Європи виявив наявність трьох основних підходів: ризик-орієнтованого, цикл-орієнтованого та діагностичного, кожен із яких має свої переваги та обмеження.

Побудований механізм формування національних фінансових інтересів доводить їхню генезу через усвідомлення, артикуляцію та пріоритезацію об'єктивних фінансових потреб в балансі індивідуальних, корпоративних і публічних інтересів, координованому державою. Екзистенційні потрясіння здатні змінювати цей баланс, провокуючи конфлікт інтересів, тому ключовим завданням управління фінансовою безпекою є забезпечення узгодження та захисту цих інтересів.

Огляд існуючих методик оцінювання ступеня фінансової безпеки держави показав наявність широкої палітри напрямів їх методологічного удосконалення, зокрема в контексті параметризації якісних елементів інтегральних показників. Відтак було розроблено власний алгоритм дослідження ефективності управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь, який ґрунтується на постулатах критичного реалізму та забезпечує системний аналіз, верифікацію та інтерпретацію чинників такого управління.

У третьому розділі **«Діагностика фінансової безпеки України в умовах інституціональних викликів»** ідентифіковано та систематизовано чинники фінансової безпеки держави; визначено рівень тіньової економіки в Україні та встановлено канали її впливу на фінансову безпеку держави; оцінено стан фінансової інклюзії в Україні.

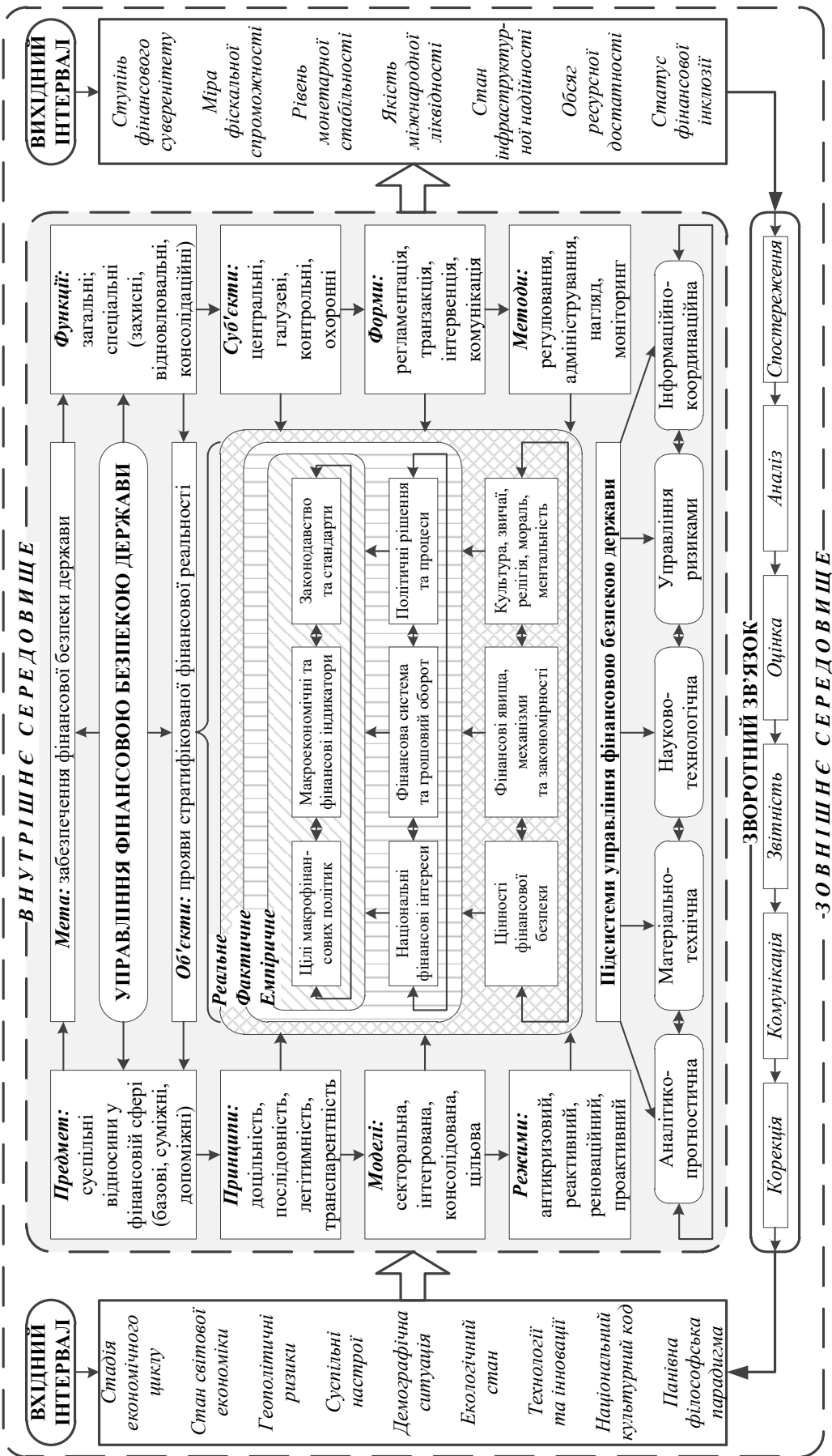

Рис. 2. Система управління фінансовою безпекою держави

Джерело: власна розробка автора.

Запропонований автором механізм зародження та поширення небезпеки, а також термінологічне розмежування понять «виклик», «ризик», «загроза», «вразливість» і «чинник» дозволили встановити, що спрямованість дії чинників фінансової безпеки є змінною, тому їх оцінювання має спиратися на системне моделювання. Це обґрунтовує доцільність критично-реалістичного підходу, за якого індикатори трактуються як емпіричні прояви латентних причинних механізмів, що потребує поєднання факторного аналізу з ретродуктивним висновком (табл. 3).

Таблиця 3

**Відповідність аналітичних інструментів онтологічним рівням
ідентифікації чинників фінансової безпеки держави**

Рівні буття	Етапи ідентифікації	Аналітичні інструменти	Мета застосування	Результат застосування
Емпіричний	Спостереження	Статистичні показники та інтегральні оцінки	Агрегування, порівняння нормативного і фактичного рівнів	Емпірична відповідність нормативним (очікуваним) орієнтирам
Фактичний	Аналіз	Метод головних компонент (PCA), метод максимальної правдоподібності (MLE)	Виявлення коваріаційних структур, стійких патернів і латентних чинників, що їх упорядковують	Напівзакономірності фактичного рівня (макрофінансові стани, процеси та дисбаланси)
Реальний	Діагностика (ретродукція)	Ретродуктивний висновок, теоретичний переопис, триангуляція	Реконструкція глибинних механізмів	Змістовний опис глибинних механізмів і умов їх дії

Джерело: власна розробка автора.

Виявлені чинники та встановлені шляхом ретродукції глибинні механізми фінансової безпеки держави свідчать, що її рівень визначається не лише макроекономічними процесами, а й якістю інституціонального середовища. Відтак ризику для фінансової безпеки виникають, зокрема, через дисфункції фінансових інститутів, тому оцінювання фінансової безпеки України потребує особливої уваги до девіацій інституціонального порядку.

На основі кореляційного та компонентного аналізу (рис. 3) ідентифіковано три канали тінізації економіки України: споживчий, фіскальний та структурно-інституціональний, що свідчить про багатовимірну природу «тіні». Регресійне калібрування довело, що офіційна методика оцінки рівня тінізації найкраще узгоджується саме зі структурою споживчого імпорту та балансом довіри населення до національної валюти.

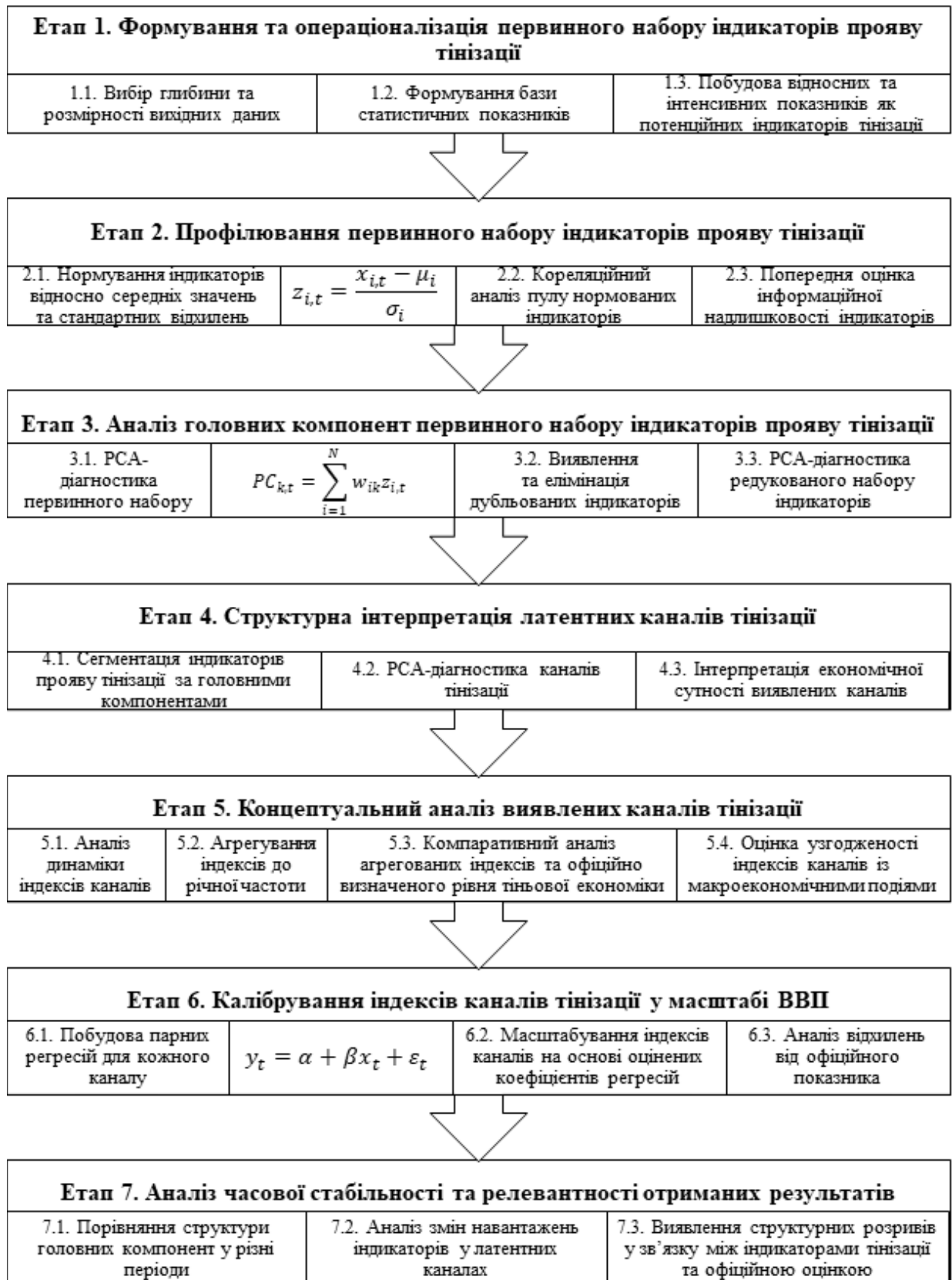

Рис. 3. Алгоритм оцінювання латентної структури каналів тінізації економіки

Джерело: власна розробка автора.

Порівняння довоєнної та воєнної структур головних компонент каналів тінізації економіки засвідчило, що в умовах війни тіньова економіка перестає ідентифікуватися як окрема домінантна латентна компонента, а реконструкція факторної конфігурації за моделлю довоєнного періоду виявила розрив між довоєнною та воєнною структурами каналів тінізації й обмеженість чинної офіційної методики.

Обґрунтовано необхідність методологічного переходу від позитивістського до критично-реалістичного погляду на сутність фінансової інклюдії як стратегічного пріоритету управління фінансовою безпекою держави. Встановлено, що ефективне забезпечення фінансової інклюдії має поєднувати розвиток фінансової інфраструктури із підвищенням фінансової грамотності, захистом прав споживачів та недискримінаційним доступом до фінансових послуг, забезпечуючи довгостроковий внесок у сталий розвиток і суспільну довіру до фінансових інституцій.

Встановлено, що вирішальним каналом формування інклюдії виступає фінансова освіта і наука, які визначають рівень фінансової грамотності населення, якість професійних кадрів фінансового сектору та інтелектуальну спроможність держави розробляти ефективні політики безпеки. Разом із тим виявлено загрозливий тренд зниження популярності фінансових спеціальностей і наукової активності, що створює ризики для якості фінансових послуг, стійкості інституцій та рівня фінансової безпеки.

За результатами дослідження доведено, що оцінювання фінансової інклюдії на основі системи традиційних статистичних індикаторів дозволяє адекватно описати її масштаби, доступність інфраструктури та рівень залученості населення, однак фіксує переважно емпіричний, поверхневий рівень явищ і не розкриває глибинних причинно-наслідкових механізмів фінансової поведінки. Відтак доцільним є застосування аналізу каузальної архітектури фінансової інклюдії, оскільки такий підхід дозволяє розглядати її як стратифікований адаптивний механізм трансмісії очікувань, довіри та ліквідності.

Проведений на трьох часових інтервалах (до та під час впливу екзистенційних потрясінь) аналіз причинності за Грейнджером виявив, що швидкість та напрям причинно-наслідкових зв'язків формування рівня фінансової інклюдії змінюються від очікувано-структурованої архітектури в «нормальний» період до реактивної та дезієрархізованої під час війни. Отримані результати було інтерпретовано з метою диференціації моделей стратегічних комунікацій органів управління фінансовою безпекою держави, врахування якої має забезпечити належну адаптацію фінансової поведінки домогосподарств і бізнесу до екзистенційних потрясінь (табл. 4).

У четвертому розділі **«Трансформація макрофінансового ландшафту України внаслідок екзистенційних потрясінь»** діагностовано рівень фіскальної спроможності України під впливом масштабних неекономічних шоків; проаналізовано кредитно-інвестиційне забезпечення безперервного функціонування ключових галузей економіки України; обґрунтовано роль цифровізації як виклику та рушія в управлінні фінансовою безпекою України.

Хоча податкова та митна системи продемонстрували стійкість, критична залежність від зовнішнього фінансування суттєво послаблює фінансову спроможність держави. Поступове відновлення продуктивності податкового адміністрування у 2024 р. було підтримане як адаптацією бізнесу, так і посиленням податкового навантаження на окремі сектори.

Таблиця 4

Пріоритети стратегічних комунікацій органів управління фінансовою безпекою в розрізі типів архітектури фінансової інклюзії

Тип архітектури (період)	Пріоритетна тематика	Пріоритет комунікації	Характер комунікації	Очікуваний ефект
Структурована (2015–2019 рр.)	інфляція, довгострокові заощадження, державна позика	високий	довгострокова, наративна, прогнозна	Формування передбачуваних очікувань і портфельної поведінки
	валютний курс, надійність фінансових установ	середній	тактична, сигнальна	Узгодження коротко- та середньострокових рішень агентів
	обмін валют, валютні депозити	низький	нецільова (результативна)	Поведінкові наслідки без прямого впливу
Скомпресована (2020–2021 рр.)	надійність фінансових установ, довгострокові заощадження	високий	поведінкова, спрощена, повторювана	Зниження панічних і неузгоджених реакцій
	валютні кредити та депозити	середній	реактивна, пояснювальна	Тимчасова стабілізація рішень
	інфляція, державна позика	низький	малоефективна	Обмежений вплив на поведінку
Деєрархізована (з 2022 р.)	довгострокові заощадження, обмін валют	найвищий	строкова, процедурна	Зменшення деструктивних реакцій, адаптація
	валютний курс, валютні кредити	низький	обережна, реактивна	Локальне пом'якшення валютних шоків
	інфляція та інші макрофінансові змінні	найнижчий	практично неефективна	Відсутність системного впливу

Джерело: власна розробка автора.

Серед фінансових ризиків провідне місце посідають макроекономічні виклики (руйнування інфраструктури, демографічна криза), загрози, пов'язані з державним боргом і соціальною сферою. Зазначене не лише дестабілізує бюджет, а й формує

волатильне середовище управління фінансовою безпекою, що вимагає розробки довгострокових стратегій протидії загрозам і ефективного прогнозування потенційних втрат.

Галузева структура податкових надходжень радикально трансформувалася внаслідок мілітаризації економіки. Податкове навантаження розподілилося нерівномірно: найбільший приріст тягаря припав на фінансовий сектор, що свідчить про формування селективної моделі фіскальної адаптації задля акумуляції ліквідних ресурсів у стратегічно важливих напрямках.

Ядро економічної стійкості України становлять переробна промисловість, торгівля, агросектор і логістика, які є критично важливими для формування ВВП та експортного потенціалу. В умовах банкоцентричної фінансової системи кредитування цих галузей виступає ключовим механізмом підтримки господарського потенціалу та безперервності діяльності. Для успішного відновлення необхідна єдина національна стратегія фінансування, яка б узгоджувала комерційні мотиви банків із пріоритетами управління фінансовою безпекою держави.

Ресурсна достатність ключових галузей національної економіки характеризується значними розривами між фактичним та потенційним рівнями кредитно-інвестиційного забезпечення. Для аграрного сектору та логістики в період активних бойових дій спостерігалось суттєве недофінансування, тоді як торгівля виявила вищу адаптивність та меншу амплітуду дефіциту ресурсів. Хоча банківський сектор поступово пристосовується до нових реалій, відновлення кредитування залишається нестійким, а його стратегічне планування вимагає врахування галузевої специфіки (рис. 4).

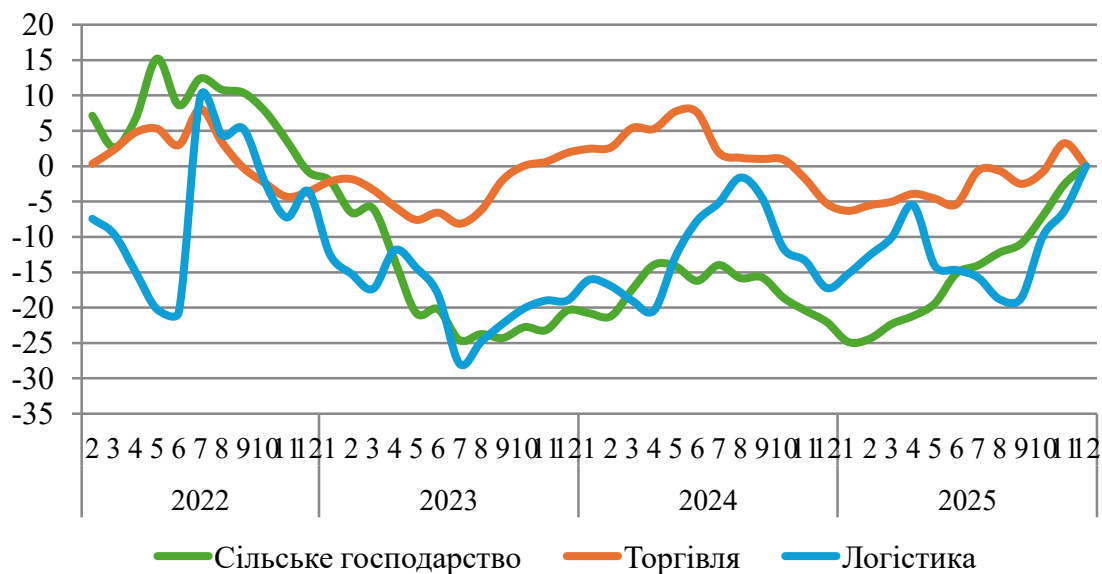

Рис. 4. Відхилення кредитно-інвестиційного забезпечення ключових галузей України від рівноважного рівня в 2022–2025 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано автором.

Оборонна промисловість у період повномасштабного вторгнення стала домінантним фінансовим пріоритетом: видатки на неї протягом останніх чотирьох років зросли майже в 32 рази. Емпірично доведено наявність сильної довгострокової залежності між бюджетним фінансуванням і виробничими результатами оборонно-промислового комплексу, а переважна модель фінансування галузі спирається на короткострокові запозичення та торгові кредити, що створює ризики системної ліквідності.

Цифрова трансформація фінансової сфери продовжується навіть під час війни, створюючи умови для переходу до проактивної моделі захисту національних інтересів. Інвестиції в програмне забезпечення, за прогнозами, зростатимуть, а фінансова галузь залишається лідером цифрових перетворень, забезпечуючи до третини сукупних капітальних вкладень у цей сектор. Впровадження штучного інтелекту та блокчейну є не просто технологічним рішенням, а структурним елементом архітектури захисту публічних фінансів (табл. 5).

Таблиця 5

Цифрові інструменти управління фінансовою безпекою держави

Назва інструменту	Мета застосування	Сфера застосування
Штучний інтелект	Предиктивний аналіз правопорушень у фінансовій сфері (ухилення від оподаткування, відмивання злочинних коштів, фінансове шахрайство тощо)	Фінансовий нагляд
Криптографічні модулі	Формування довіри до фінансових операцій	Оверсайт фінансової інфраструктури
Блокчейн	Захист державних реєстрів, мінімізація транзакційних ризиків, підсилення прозорості державних фінансів	
Хмарні рішення	Забезпечення масштабування та безперервного функціонування фінансової інфраструктури	
IDS/IPS	Захист критичних фінансових мереж від кібератак у реальному часі	Фінансова кібербезпека
SIEM, Threat Intelligence	Створення інтегрованого аналітичного контуру реагування на кіберзагрози	

Джерело: складено автором.

Регулювання фінансових інновацій та криптоактивів потребує балансу між стимулюванням розвитку та забезпеченням стабільності. Обґрунтовано, що в довоєнний період цифровізація ринку фінансових послуг справляла позитивний вплив на операційну та фінансову результативність фінансових установ, однак під час повномасштабного вторгнення позитивний вплив цих перетворень значно послабшав через поведінкові чинники та екстрені регуляторні заходи, пов'язані з протидією воєнним загрозам.

У п'ятому розділі «Напрями зміцнення фінансової безпеки України в період повоєнного відновлення економіки» досліджено імперативи забезпечення міжнародної ліквідності України як передумови повоєнного зміцнення фінансової

безпеки держави; обґрунтовано критерії вибору оптимального режиму координації фінансової та монетарної політики у забезпеченні макроекономічного розвитку; розроблено рекомендації щодо подолання інституціональних протиріч в управлінні фінансовою безпекою України в період повоєнного відновлення.

Ефективність управління міжнародною ліквідністю в умовах повномасштабної агресії визначається не лише абсолютними обсягами резервних активів, а й структурою їх формування та використання: виявлений лінійний зв'язок між обсягами валютних інтервенцій НБУ та впливом готівкової іноземної валюти за межі банківської системи свідчить про «витік» резервів до неформальних заощаджень, що суттєво знижує ефективність резервної політики як інструменту підтримки фінансової безпеки держави.

Емпіричне підтвердження наявності стійкого довгострокового коінтеграційного зв'язку між суверенним спредом України та трьома ключовими детермінантами (інтенсивністю бойових дій, обсягом валових міжнародних резервів і фізичним обсягом експорту зернових та олійних культур) свідчить про здатність центрального банку частково компенсувати руйнівний вплив бойових дій на вартість зовнішніх запозичень навіть в умовах активного воєнного конфлікту (табл. 6).

Таблиця 6

Результати оцінювання моделі ARDL (1,0,0,1)

Коефіцієнт	Величина	Стандартна помилка	t-статистика	Імовірність
α	1 762,514	419,679	4,200	0,000
β_1	0,614	0,102	6,038	0,000
$\gamma_{1,0}$	348,131	103,370	3,368	0,002
$\gamma_{2,0}$	-55,221	13,789	-4,005	0,000
$\gamma_{3,0}$	-85,554	62,699	-1,365	0,183
$\gamma_{3,1}$	121,473	63,368	1,917	0,065

$$SPREAD_t = \alpha + \beta_1 SPREAD_{t-1} + \gamma_{1,0} WAREV_t + \gamma_{2,0} GRES_t + \gamma_{3,0} AGRXP_t + \gamma_{3,1} AGRXP_{t-1},$$

де SPREAD – спред за суверенними 10-річними облігаціями України в дол. США (базові пункти);
WAREV – кількість воєнних подій (тис. од.);
GRES – валові резервні активи НБУ (млрд дол. США);
AGRXP – фізичний обсяг експорту зернових та олійних з України (млн т);
 α , β , γ – параметри моделі (коефіцієнти).

Джерело: розраховано автором.

Розширення координаційних матриць фінансової та монетарної політики (інституціональної, імпульсної та циклічної) дозволило формалізувати такі теоретично значущі режими взаємодії, як «фінансова ригідність», «крихка боргова

стабільність» і «транзакційна оптимізація», що описують реальні стани макрофінансового управління, але дотепер залишалися поза увагою.

Встановлено, що обґрунтовані критерії вибору оптимального режиму монетарно-фіскальної координації (публічно-борговий, валютно-курсовий, фідучіарний і реставраційний) утворюють не ієрархічну, а динамічну систему обмежень, що підтверджує оптимальність для України поетапного переходу від фіскального домінування до монетарного пріоритету з фіскальною консолідацією в умовах високого боргового навантаження, зовнішньої ресурсної залежності та реставраційної фази відновлення (табл. 7).

Таблиця 7

**Критерії вибору оптимального режиму монетарно-фіскальної координації
з метою подолання впливу екзистенційних потрясінь**

Назва критерію	Параметри оцінки	Оптимальний режим координації	
		покращення оцінки	погіршення оцінки
Публічно-борговий	1) Рівень боргового навантаження 2) Вартість обслуговування боргу	Монетарне домінування Фіскальна консолідація	Фіскальне домінування
Валютно-курсовий	1) Режим валютного курсу 2) Достатність золотовалютних резервів 3) Залежність від зовнішнього фінансування	Транзакційна оптимізація Макроекономічний статус-кво	Подвійна рестрикція
Фідучіарний	1) Довіра до уряду та центрального банку 2) Незалежність центрального банку 3) Транспарентність фіскальної політики	Ідеальна стабілізація Монетарне домінування	Монетарна компенсація Класичний конфлікт
Реставраційний	1) Фаза екзистенційного потрясіння 2) Темпи реального зростання ВВП 3) Очікуваний горизонт відновлення	Монетарна амортизація	Подвійна експансія Ідеальна стабілізація

Джерело: складено автором.

Чинна система макрофінансового стратегічного планування України характеризується структурною інституціональною диференціацією: ключові документи розробляються різними центрами ухвалення рішень, мають відмінні

часові горизонти та частково антагоністичні пріоритети, що генерує ризики часової неузгодженості політик, ефект «витіснення» приватного кредиту та конкуренцію за одні й ті самі джерела зовнішнього фінансування.

Поточний рівень когерентності макрофінансових стратегій цінностям фінансової безпеки держави є посереднім, а основним структурним антагонізмом є конфлікт між стабілізаційними заходами, що обмежують або здорожують фінансові ресурси, та потребою стратегічних галузей у масштабному й дешевому фінансуванні для відновлення.

Подолання інституціональних протиріч в управлінні фінансовою безпекою України можливе шляхом імплементації запропонованого дизайну цільової моделі такого управління, центральним елементом якого є Рада з фінансової безпеки – координаційно-розпорядчий орган змішаного формування, який пропонується утворити через розширення мандату Ради з фінансової стабільності.

Ефективність запропонованого інституціонального дизайну зумовлена трьома операційними елементами кодифікованого механізму взаємодії регуляторів: спільним макрофінансовим прогнозом із регламентованими процедурами перегляду, індикативними тригерами зміни режиму на основі заздалегідь визначених порогових значень ключових індикаторів та задокументованими процедурами врегулювання конфліктів між органами макрофінансової влади.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні запропоновано нове вирішення науково-практичної проблеми – розвитку теоретико-методологічних засад управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь і повоєнного відновлення економіки з метою розробки та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституціональної архітектури макрофінансового управління України. Отримані результати дають змогу зробити такі висновки:

1. Існуючі науково-теоретичні підходи до визначення фінансової безпеки держави (онтологічний, гносеологічний, праксеологічний та аксіологічний) характеризуються понятійною дифузією та методологічною непослідовністю, що породжує правові лакуни в нормативному забезпеченні й неналежні управлінські практики. Запропоновано аксіоінституціональний підхід, який поєднує самоцінність безпеки зі шляхами її суспільного та державного визнання через інституціоналізацію у формі національних фінансових інтересів. На його засадах фінансову безпеку держави визначено як комплекс об'єктивних цінностей, що поділяються суспільством, визнаються державою пріоритетом макрофінансових політик і захищаються уповноваженими органами. Виявлено та обґрунтовано сім цінностей фінансової безпеки держави (фінансовий суверенітет, фіскальна спроможність, монетарна стабільність, міжнародна ліквідність, інфраструктурна надійність, ресурсна достатність та фінансова інклюзія) і сформульовано сім принципів її забезпечення (об'єктивності, динамізму, ідеалізму, консенсуальності, інтегральності, легальності та еволюційності), що враховують неможливість

досягнення абсолютної безпеки та потребу в адаптивній еволюції системи управління нею.

2. Досліджено еволюцію теоретичних підходів до управління фінансовою безпекою держави від Античності до сучасності та виявлено її маятникову динаміку відносно активної чи пасивної ролі держави. Виокремлено п'ять етапів цієї еволюції: донауковий (етична традиція античних філософів та східних шкіл), догматичний (схоластика, меркантилізм, камералізм), науковий (класична та австрійська школи), новий (кейнсіанство, інституціоналізм, монетаризм) та новітній (новий інституціоналізм, біхевіоризм). Встановлено, що жодна з провідних наукових шкіл не є вичерпним підґрунтям для управління фінансовою безпекою в умовах екзистенційних потрясінь, оскільки їм властивий редуccionізм і позитивістська орієнтація на поверхневі індикатори. Обґрунтовано доцільність застосування критичного реалізму як парадигмальної основи, що уможливорює розкриття глибинних причинно-наслідкових механізмів фінансової безпеки держави крізь призму стратифікованої реальності.

3. Ефективне управління фінансовою безпекою держави потребує цілісного інституціонального забезпечення, яке охоплює як формальні, так і неформальні інститути. Запропоновано авторську архітектоніку інституціонального забезпечення фінансової безпеки держави, що структурує його елементи у три взаємопов'язані підсистеми: нормативну (правові акти національного, міжнародного та локального рівнів), організаційну (міжнародні та національні органи й інституції) та функціональну (макрофінансові політики та комунікації). Встановлено двоїсту роль міжнародних фінансових організацій у системі інституціонального забезпечення: поряд із розширенням ресурсної бази та сприянням стандартизації вони здатні генерувати загрози фінансової залежності та втрати суверенітету. Розкрито механізм трансформації дисфункціональних інститутів у девіантні та екстрактивні, ідентифіковано ключові інституціональні загрози фінансовій безпеці держави (корупцію, тінізацію, відмивання коштів, офшоризацію, ухилення від оподаткування та кібершахрайство) і визначено канали їх деструктивного впливу на фінансову сферу.

4. Концептуалізовано екзистенційні потрясіння як окрему групу тригерів фінансової нестабільності – найбільш масштабних за поширенням і критичних за наслідками неекономічних екзогенних шоків політичної, техногенної та природної генези. На відміну від ендегенних криз циклічної парадигми, екзистенційні потрясіння характеризуються п'ятьма специфічними ознаками: раптовістю та непередбачуваністю, безпрецедентним тиском на публічні фінанси, деструктивними змінами в операційній діяльності фінансових інституцій, контроверсійністю ринкової поведінки та екстремальною волатильністю фінансових індикаторів. Запропонований концепт ґрунтується на міждисциплінарному синтезі філософського, психологічного та економічного категоріального апарату й охоплює феномен резильєнтності фінансових агентів в умовах ірраціональної поведінки, спричиненої пандеміями, збройними конфліктами та глобальною фрагментацією. Емпірична апробація концепту на матеріалах пандемії COVID-19 та

повномасштабного вторгнення засвідчила, що послідовна реалізація двох екзистенційних потрясінь спричинила більш руйнівні наслідки для фінансової сфери України, ніж будь-яка з попередніх криз, включно зі світовою фінансовою кризою 2008 року.

5. Сформовано систему управління фінансовою безпекою держави, цілісно інтегровану до теоретико-методологічної рамки критичного реалізму, що, на відміну від попередніх підходів, враховує стратифікованість фінансової реальності на трьох рівнях: емпіричному (формалізовані цілі політик та вимірювані індикатори), фактичному (національні фінансові інтереси, фінансова система та політичні процеси) та реальному (цінності фінансової безпеки, глибинні механізми та неформальні інститути). Визначено предмет управління (суспільні відносини у фінансовій сфері, структуровані на базові, суміжні та допоміжні) та розроблено класифікацію функцій управління, яка охоплює загальні (планування, організація, координація, мотивація, контроль) і спеціальні, поділені на захисні, відновлювальні та консолідаційні. Запропоновано цільову модель управління зі стратифікованим розподілом повноважень за рівнями загроз та механізмом динамічного мандату, що в умовах екзистенційних потрясінь забезпечує оперативну концентрацію всіх важелів управління без порушення принципів легальності та підзвітності. Визначено чотири режими управління (антикризовий, реактивний, реноваційний та проактивний) і доведено, що ключовим критерієм ефективності є своєчасність переходу між ними.

6. Поглиблено методологічні підходи до оцінювання ефективності управління фінансовою безпекою держави шляхом систематизації наявного аналітичного інструментарію та виявлення його ключових вад: суб'єктивізму експертних ваг, перенавчання моделей, ігнорування глибинних рівнів фінансової реальності та непридатності до умов екзистенційних потрясінь. Встановлено ієрархічні відносини між фінансовою безпекою, стабільністю та стійкістю як послідовними умовами одна одної, що усуває термінологічну невизначеність і формує несуперечливу концептуальну основу для оцінювання. Розкрито механізм формування національних фінансових інтересів на реальному рівні стратифікованого буття та доведено, що екзистенційні потрясіння здатні деструктивно впливати на цей механізм через викривлення патернів фінансової поведінки та порушення консенсусу між публічними і приватними інтересами. На цих засадах розроблено семиетапний алгоритм дослідження ефективності управління фінансовою безпекою держави, який поєднує ретродуктивний аналіз глибинних механізмів з кількісними та якісними методами дослідження в єдиній процедурі верифікації, інтерпретації та аплікації результатів.

7. Ідентифіковано та систематизовано чинники фінансової безпеки держави на основі постулатів критичного реалізму, що передбачає їх розподіл за рівнями стратифікованої реальності (емпіричним, фактичним та реальним), на відміну від традиційних підходів, обмежених поверхневими статистичними індикаторами. Застосування методу головних компонент (РСА) до масиву макрофінансових індикаторів України за 2012–2025 рр. дозволило виявити п'ять стійких

коваріаційних структур, що відповідають цінностям фінансової безпеки: ресурсній достатності, інфраструктурній надійності, монетарній стабільності, фінансовій інклюзії та фіскальній спроможності. Подальше застосування методу максимальної правдоподібності (MLE) дозволило виявити чотири латентні чинники, ретродуктивне тлумачення яких вказує на дію чотирьох глибинних механізмів фінансової безпеки (структури фінансового посередництва, структури грошового обігу, координації монетарної та боргової політики, мотивації фінансової поведінки), що визначають динаміку рівня захищеності національних фінансових інтересів. Оцінка рівня фінансової безпеки України за 2012–2024 рр. засвідчила аритмічне, проте неухильне погіршення відповідного індексу: за 13 років спостережень він скоротився на третину, а кризові провали кожного разу збігалися з розгортанням екзистенційних потрясінь (у 2014, 2020 та 2022 рр.).

8. Визначено рівень тіньової економіки України та встановлено канали її деструктивного впливу на фінансову безпеку держави. Тіньову економіку концептуалізовано як девіантний інститут, що породжується дисфункціональністю формальних фінансових інститутів та формує інституціональну вразливість фінансової безпеки через п'ять ключових каналів: стимулювання корупції, легалізації злочинних доходів, фінансування тероризму, офшоризації капіталу та кіберфінансового шахрайства. Встановлено, що середньорічний рівень тінізації економіки України до початку повномасштабного вторгнення становив близько 32 % ВВП, а з 2022 р. зріс до 40–50 %. Розроблено авторський алгоритм оцінювання латентної структури каналів тінізації на основі методу головних компонент і регресійного калібрування, який, на відміну від традиційних методів, дозволяє реконструювати не лише обсяг, а й структуру прихованої економічної активності через три канали: споживчий, фіскальний та структурно-інституціональний. Верифікація алгоритму на даних 2011–2025 рр. довела непридатність заснованих на сталих співвідношеннях методик оцінювання тінізації в умовах екзистенційних потрясінь.

9. Оцінено стан фінансової інклюзії в Україні на основі онтологічної моделі, що структурує її сутність за трьома рівнями стратифікованої реальності. Застосування тесту причинності за Грейнджером на трьох структурно відмінних підвибірках (2015–2019 рр., 2020–2021 рр., 2022–2025 рр.) виявило три структурно стратифіковані канали функціонування фінансової інклюзії (очікувальний, транзакційний та інституціонально-портфельний), які змінюють причинні ролі залежно від характеру потрясіння. Встановлено, що під впливом екзистенційних потрясінь каузальна архітектура фінансової інклюзії трансформується від структурованої (з домінуванням інфляційних очікувань і кредитно-ліквідних каналів) через скомпресовану (пандемія) до дезієрархізованої (повномасштабне вторгнення), де первинним джерелом сигналу стає валютний курс. На цій підставі обґрунтовано, що об'єктом управлінського впливу органів фінансової безпеки має бути не рівень інклюзії як такий, а її каузальна архітектура, що визначає пріоритети стратегічних комунікацій залежно від режиму управління.

10. Рівень фінансової спроможності України під впливом масштабних неекономічних шоків діагностовано на основі авторської трирівневої моделі, що структурує її сутність за рівнями стратифікованої реальності: фінансового потенціалу, ліквідності та продуктивності. Встановлено, що повномасштабне вторгнення спричинило втрату стабільних трендів у функціонуванні фінансової системи: більшість показників, які в довоєнний період характеризувалися інтеграцією першого порядку, в умовах війни набули стаціонарності, що свідчить про домінування короткострокових шоків над довгостроковою динамікою. ARDL-моделювання залежності податкових надходжень від видатків на оборону, обслуговування боргу та соціальну сферу засвідчило принципову зміну фінансових взаємозв'язків: оборонні видатки втратили мультиплікативний ефект на податкову базу, соціальні видатки перетворилися на чисте фінансове навантаження, а державний борг набув нетипової ролі інструменту підтримки фінансової спроможності. Виявлено специфіку «грудневої фінансової корекції» воєнного часу та підтверджено збереження високої адаптивності фінансової системи: швидкість корекції до рівноваги після шоків залишилася на рівні, близькому до довоєнного, що свідчить про її інституціональну стійкість.

11. Проаналізовано кредитно-інвестиційне забезпечення безперервного функціонування ключових галузей економіки України в умовах повномасштабного вторгнення. Визначено ядро економічної стійкості (переробну промисловість, торгівлю, аграрний сектор і логістику), що формують основний внесок у валову додану вартість, експортні надходження та зайнятість. Розраховано кредитно-інвестиційний розрив між фактичним і рівноважним рівнями фінансування цих галузей: найглибший дефіцит зафіксовано в логістиці та сільському господарстві, тоді як торгівля продемонструвала вищу адаптивність. Дослідження оборонної промисловості виявило стійкий довгостроковий зв'язок між бюджетним фінансуванням і виробничими результатами, тоді як структурна компонента видатків (частка розвитку) не справляє значущого довгострокового ефекту, що свідчить про хронічну недостатність перспективних витрат на розвиток галузі.

12. Обґрунтовано двоїсту роль цифровізації як одночасно виклику та рушія в управлінні фінансовою безпекою держави. Застосування тесту причинності за Грейнджером на двох структурно відмінних підвибірках (довоєнній та воєнній) засвідчило, що до початку повномасштабного вторгнення цифрові перетворення (зростання частки безготівкових операцій, поширення безконтактних терміналів, активне використання токенизованих електронних платіжних засобів) позитивно впливали на ефективність і прибутковість банківської системи. У воєнний період цей вплив суттєво послабшав внаслідок змін у фінансовій поведінці клієнтів та надзвичайних регуляторних заходів НБУ, а причинно-наслідкові зв'язки набули аномального, інверсованого характеру. Систематизовано цифрові інструменти управління фінансовою безпекою держави та визначено напрями впливу обороту криптоактивів на фінансову безпеку в розрізі їхніх функцій: як інвестиційного активу, предмета застави, резервного активу, засобу токенизації майна та інструменту тіньового фінансування.

13. Досліджено імперативи забезпечення міжнародної ліквідності України як ключової передумови повоєнного зміцнення фінансової безпеки держави. Встановлено, що в умовах кризових і воєнних потрясінь міжнародна ліквідність із суто технічного показника перетворюється на пріоритет макрофінансової політики, оскільки саме її достатність визначає спроможність країни своєчасно виконувати зовнішні зобов'язання, фінансувати критичний імпорт і зберігати доступ до міжнародних ринків капіталу. Обґрунтовано, що ключовими складовими її забезпечення є достатній обсяг і належна структура міжнародних резервів, раціональне використання зовнішньої фінансової допомоги, реструктуризація зовнішнього боргу та ефективний валютний нагляд. Показано, що для України підтримання належного рівня міжнародної ліквідності є не лише інструментом поточної макрофінансової стабілізації, а й стратегічною умовою повоєнного відновлення, підвищення довіри зовнішніх ринків і зміцнення фінансової безпеки держави.

14. Обґрунтовано критерії вибору оптимального режиму координації фінансової та монетарної політики у забезпеченні макроекономічного розвитку на основі комплексного підходу до оцінювання взаємодії органів макрофінансового управління в умовах екзистенційних потрясінь і повоєнного відновлення. Встановлено, що ефективність монетарно-фінансової взаємодії визначається не універсальністю окремого режиму координації, а здатністю держави адаптивно змінювати конфігурацію політик відповідно до параметрів економічного середовища. Систематизовано та обґрунтовано чотири ключові критерії вибору оптимального режиму координації (публічно-борговий, валютно-курсний, фінансовий і реструктуризаційний), які формують доступний простір монетарно-фінансових рішень та визначають доцільність переходу між режимами монетарного чи фінансового домінування, компенсаційними моделями або контрциклічними конфігураціями. Доведено, що забезпечення макроекономічного розвитку та фінансової безпеки держави потребує не фіксації на статичних моделях координації, а впровадження механізму ступеневої адаптації режимів взаємодії, здатного мінімізувати фінансово-монетарний розрив, підтримувати макрофінансову стабільність і забезпечувати стійкість економіки на різних фазах кризового та повоєнного циклу.

15. Розроблено рекомендації щодо подолання інституціональних протиріч в управлінні фінансовою безпекою України в період повоєнного відновлення шляхом формування цілісного інституціонального дизайну координації макрофінансових політик. Виявлено, що чинна система стратегічного управління характеризується надмірною інституціональною диференціацією, часовою неузгодженістю макрофінансових документів і фрагментарністю механізмів взаємодії між суб'єктами монетарної, фінансової та макропродовольчої політики, що генерує системні антагонізми з окремими цінностями фінансової безпеки держави. Доведено, що ключовим проявом таких протиріч виступає публічно-боргова вразливість, яка відображає структурний розрив між потребами фінансування відновлення, ресурсною достатністю економіки та спроможністю держави

забезпечувати фінансовий суверенітет у довгостроковій перспективі. Запропоновано цільову модель управління фінансовою безпекою, засновану на створенні координаційного центру у формі Ради з фінансової безпеки, запровадженні механізму динамічного мандату, формалізації процедур міжінституційної взаємодії та впровадженні єдиного макрофінансового прогнозування й системи індикативних тригерів зміни режимів управління. Обґрунтовано, що реалізація запропонованих рекомендацій забезпечить перехід від фрагментованого стратегічного планування до адаптивної та когерентної архітектури макрофінансового управління, сприятиме посиленню фінансового суверенітету, підвищенню стійкості до екзистенційних потрясінь і формуванню інституціональних передумов для сталого повоєнного розвитку держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА

Розділ у колективній монографії

1. Sheludko, S. International Liquidity Maintenance as a Critical Condition for Ensuring Financial Security of the State. *Economic Security and Innovation in Conditions of Transformation*. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 2025. P. 97-109. ISBN 978-3-9819298-9-1. (0,55 д.а.)

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

2. Шелудько С. А. Заставні операції банків в умовах екзистенційних криз в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2022. Т. 1. № 5. С. 97-102. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5\(1\)-15](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-15) (0,57 д.а.)

3. Шелудько С. А. Ефективність облікової ставки НБУ в умовах екзистенційних потрясінь. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 5-6 (294-295). С. 49-55. <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-49-55> (0,63 д.а.)

4. Шелудько С. А. Сутність фінансової безпеки держави та сучасні підходи до управління нею. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. Т. 342. № 3(2). С. 95-101. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(2\)-15](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(2)-15) (0,89 д.а.)

5. Шелудько С. А. Інституціональне забезпечення управління фінансовою безпекою держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2025. № 84. С. 242-247. <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2025-84-30> (0,69 д.а.)

6. Шелудько С. А. Інституціональні загрози фінансовій безпеці України: механізм формування та наслідки впливу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2025. № 3 (43). С. 378-389. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3\(43\)-378-389](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3(43)-378-389) (1,05 д.а.)

7. Шелудько С. А. Екзистенційні потрясіння як виклик і середовище управління фінансовою безпекою держави. *Галицький економічний вісник*. 2025. Т. 95. № 4. С. 73-84. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.04.073 (1,1 д.а.)
8. Шелудько С. А. Моделі та методи управління фінансовою безпекою держави. *Український економічний часопис*. 2025. Вип. 10. С. 136-141. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-10-21> (0,74 д.а.)
9. Шелудько С. А. Методологічні засади оцінювання ефективності управління фінансовою безпекою держави. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. № 4 (19). С. 298-303. <https://doi.org/10.32782/dees.19-44> (0,69 д.а.)
10. Sheludko, S. Critical Realism as a Methodological Framework for Managing the Financial Security of the State. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2025. Вип. 2. С. 78-83. <https://doi.org/10.32782/2617-5940.2.2025.13> (0,82 д.а.)
11. Шелудько С. А. Інфляційні очікування бізнесу як чинник управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2025. № 39 (67). С. 128-133. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-39\(67\)-128-133](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-39(67)-128-133) (0,6 д.а.)
12. Шелудько С. А. Цифровізація банківської діяльності в Україні як виклик і рушій у забезпеченні фінансової безпеки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 18. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2025-18-08-07>. (0,55 д.а.)
13. Sheludko, S. International Liquidity as a Benchmark for Managing the Financial Security of the State. *Економіка і управління*. 2025. № 1. С. 156-160. <https://doi.org/10.32782/2312-7872.1.2025.22> (0,55 д.а.)
14. Шелудько С. А. Фінансування оборонної промисловості як чинник фінансової безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2026. Вип. 83. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7534>. (0,76 д.а.)
15. Шелудько С. А. Фінансова інклюзія як орієнтир управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь. *Інвестиції: практика та досвід*. 2026. № 4. С. 176-181. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.4.176> (0,67 д.а.)
16. Шелудько С. А. Діагностика чинників фінансової безпеки України на засадах критичного реалізму. *Modern Economics*. 2026. № 55. С. 295-302. [https://doi.org/10.31521/modecon.V55\(2026\)-41](https://doi.org/10.31521/modecon.V55(2026)-41) (0,82 д.а.)

Статті у періодичних виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

17. Kovalenko, V., Sheludko, S., Slatvinska, M., Sergeeva, O., & Kulikova, Ye. (2020). Monetary Regulation in the Economic Growth of a State. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. Vol. 3. No. 34. P. 70-80. Web of Science. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215411>. *Особистий внесок автора (0,24 д.а.):* доведено необхідність забезпечення узгодженості монетарної та фінансової політик (0,96 д.а.)

18. Kovalenko, V., Slatvinska, M., Varnalii, Z., Sheludko, S., & Valihura, T. (2022). The Shadow Economy's Phenomenon and its Impact on the Development of Corporate Business and Households in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. Vol. 3. No. 44. P. 328-337. Scopus, Web of Science. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3763>. *Особистий внесок автора (0,2 д.а.): розраховано рівень тіньової економіки з урахуванням тіньового валютного обороту (1 д.а.)*
19. Kovalenko, V., Sheludko, S., Semenova, V., Kotsiurubenko, G., & Danylina, S. (2023). Credit and Investment support for the development of Ukraine's agricultural and economy sector. *Scientific Horizons*. Vol. 26. No. 5. P. 151-163. Scopus. <https://doi.org/10.48077/scihor5.2023.151>. *Особистий внесок автора (0,24 д.а.): на підставі економетричного аналізу аргументовано, що банківське кредитування виступає стратегічним ресурсом кредитно-інвестиційного забезпечення аграрного сектору (1,22 д.а.)*
20. Kovalenko, V., Slatvinska, M., Sheludko, S., Makukha, S., & Valihura, V. (2023). The Monetary Component in Ensuring the Financial Security of the State. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. Vol. 1. No. 48. P. 8-22. Scopus, Web of Science. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3972>. *Особистий внесок автора (0,25 д.а.): побудовано економіко-математичну модель впливу монетарних інструментів на рівень забезпечення фінансової безпеки держави (1,23 д.а.)*
21. Kovalenko, V., Shevtsova, O., Sheludko, S., Matskiv, O., & Azarenkov, S. (2024). Effectiveness of the Regulatory Enforcement for AML in Ukraine: is it All Quiet on the Financial Front? *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. Vol. 6. No. 59. P. 353-370. Scopus, Web of Science. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4550>. *Особистий внесок автора (0,35 д.а.): обґрунтовано рекомендації щодо підвищення ефективності механізму фінансового моніторингу шляхом формування дієвого механізму протидії фінансовим злочинам (1,76 д.а.)*
22. Kovalenko, V., Slatvinska, M., Sheludko, S., Bezkrivnyi, O., & Cherkashyna, K. (2024). Monetary and Fiscal Coordination in Ukraine and its Impact on Economic Growth under the Conditions of Martial State. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. Vol. 2. No. 55. P. 9-19. Scopus, Web of Science. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4352>. *Особистий внесок автора (0,22 д.а.): розроблено NARDL-модель для визначення основних тенденцій впливу монетарних і фіскальних факторів, а також для емпіричного дослідження їхньої координації (1,11 д.а.)*
23. Kovalenko, V., Sheludko, S., Bezkrivnyi, O., Doroshenko, O., Doroshenko, A., & Borsa, V. (2026). Blockchain Principles' Integration into the Payment Security Architecture of the Financial System. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. Vol. 2. No. 67. P. 37-53. Web of Science. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.67.2026.5170>. *Особистий внесок автора (0,28 д.а.):*

розроблено ARDL-модель для оцінювання впливу заходів регуляторного примусу на належну перевірку банками легітимності платіжних операцій (1,69 д.а.)

24. Sheludko, S. (2026). When the Guns Roar: how the War, Reserves and Exports Shape Ukraine's Cost of External Borrowing. *Public Sector Economics*. Vol. 50. No. 1. P. 95-115. Web of Science. <https://doi.org/10.3326/pse.50.1.5> (1 д.а.)

Публікації апробаційного характеру

25. Шелудько С. А. Інфляційні очікування як канал монетарного трансмісійного механізму. *Фінансово-кредитна система: проблеми та інновації: IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція* (м. Одеса, 11–12 квітня 2019 р.) Одеса, 2019. С. 191-194. (0,2 д.а.)

26. Шелудько С. А. Співпраця з МВФ як основа макроекономічної стабільності України. *Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки: Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція* (м. Дубляни, 20 травня 2020 р.) Ч. 1. Дубляни, 2020. С. 36-39. (0,17 д.а.)

27. Шелудько С. А. Доларизація економіки в контексті валютної безпеки України. *Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів: V Міжнародна науково-практична конференція* (м. Хмельницький, 6–7 листопада 2020 р.) Хмельницький, 2020. С. 74-75. (0,14 д.а.)

28. Шелудько С. А. Перспективи імплементації стандартів ЄС щодо регулювання ринку фінансових послуг в Україні. *Процеси конвергенції східноєвропейських країн з ЄС у рамках Східного партнерства (Процеси інтеграції України та ЄС): Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 21 грудня 2020 р.) К., 2021. С. 90-93. (0,13 д.а.)

29. Шелудько С. А. Тезаврація банківських металів в Україні в епоху екзистенційних потрясінь. *Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення: III Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція* (м. Умань, 6–7 червня 2022 р.) Умань, 2022. С. 53-55. (0,13 д.а.)

30. Шелудько С. А. Цифровізація як чинник стійкості банківської системи в часи екзистенційних шоків. *Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу: III Міжнародна науково-практична конференція* (м. Луцьк, 27–29 червня 2022 р.) Луцьк, 2022. С. 293-296. (0,19 д.а.)

31. Sheludko, S. Velocity of Key Policy Rate Impact on the Cost of Capital in Terms of Existential Shocks. *Ukraine, Bulgaria, EU: Economic and Social Development Trends: VI International Scientific and Practical Conference* (Burgas, Bulgaria, August 26, 2022) Burgas, 2022. P. 189-195. (0,39 д.а.)

32. Шелудько С. А. Управління цифровізацією банку в умовах екзистенційних криз. *Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки: IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція* (м. Харків, 21 вересня 2022 р.) Харків, 2022. С. 283-286. (0,28 д.а.)

33. Шелудько С. А. Ризик країни як чинник монетарної політики в умовах екзистенційних криз. *Інноваційний розвиток аграрного сектору економіки в умовах глобальних викликів: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Кам'янець-Подільський, 28 жовтня 2022 р.) Кам'янець-Подільський, 2022. С. 620-624. (0,21 д.а.)

34. Шелудько С. А. Процентна політика НБУ в умовах екзистенційної кризи. *Фінансово-кредитне та обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 5–6 жовтня 2023 р.) К., 2023. С. 194-196. (0,13 д.а.)

35. Шелудько С. А. Публічно-борговий аспект управління фінансовою безпекою України. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: XI Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 15 жовтня 2024 р.) Ч. 1. К., 2024. С. 360-363. (0,2 д.а.)

36. Sheludko, S. Patterns of international liquidity management in Ukraine during the full-scale invasion. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах: II Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених* (м. Ірпінь, 26 лютого 2025 р.) Ірпінь, 2025. С. 168-170. (0,14 д.а.)

37. Sheludko, S. Foreign Exchange Reserves Deployment and Ukraine's Financial Security in Terms of Wartime Challenges. *Науковий вимір осмислення та пошуку оптимальних моделей розвитку України: маркетинговий, економічний, фінансовий, управлінський та правовий аспекти: II Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 19 березня 2025 р.) К., 2025. С. 188-190. (0,12 д.а.)

38. Шелудько С. А. Роль цифровізації банківської діяльності в Україні у забезпеченні фінансової безпеки. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем: V Міжнародна науково-практична конференція* (м. Харків, 16 травня 2025 р.) Харків, 2025. С. 172-174. (0,18 д.а.)

39. Sheludko, S. Ensuring the Financial Security of the State in Wartime: Foreign Exchange and Debt Aspects. *Ukraine, Bulgaria, EU: economic, financial, technical and social development trends: IX International Scientific and Practical Conference* (Burgas, Bulgaria, July 1–2, 2025) Burgas, 2025. P. 99-101. (0,22 д.а.)

40. Шелудько С. А. Аналіз сутності фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси та управління в умовах сталого розвитку: інтеграція знань, практик і стратегій: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Хмельницький, 18 серпня 2025 р.) Хмельницький, 2025. С. 73-75. (0,14 д.а.)

41. Sheludko, S. The Genesis of the Theory of Managing the Financial Security of the State: Mercantilists and Cameralists. *Modernization of the Economy: Current Challenges and Strategic Development Guidelines: International Scientific and Practical Conference* (Boston, USA, August 20, 2025) Boston, 2025. P. 52-55. (0,18 д.а.)

42. Шелудько С. А. Місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки. *Забезпечення розвитку економіки та суспільства в умовах кризи: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Суми, 31 серпня 2025 р.) Суми, 2025. С. 83-86. (0,26 д.а.)

43. Шелудько С. А. Міжнародні стандарти фіскальної прозорості в зміцненні довіри до податкових органів. *Актуальні питання розвитку податкової культури в країнах ЄС: досвід для України: Науково-практичний круглий стіл* (м. Ірпінь, 26 вересня 2025 р.) Ірпінь, 2025. С. 72-74. (0,2 д.а.)

44. Шелудько С. А. Фінансова циклічність у визначенні конфігурації управління фінансовою безпекою держави. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти (в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення): XII Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 16 жовтня 2025 р.) Ч. 1. К., 2025. С. 483-486. (0,26 д.а.)

45. Шелудько С. А. Формування національних фінансових інтересів як об'єктів управління фінансовою безпекою держави. *Сталий розвиток економіки: тренди та перспективи: II Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю* (м. Умань, 17 жовтня 2025 р.) Умань, 2025. С. 63-66. (0,14 д.а.)

46. Шелудько С. А. Фіскальні ризики як чинники фінансової безпеки України в умовах повномасштабного вторгнення. *Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Запоріжжя, 20–21 жовтня 2025 р.) Запоріжжя, 2025. С. 686-688. (0,18 д.а.)

47. Шелудько С. А. Кредитування ключових галузей економіки як умова забезпечення фінансової безпеки України. *Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: III Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція* (м. Дніпро, 22–23 жовтня 2025 р.) Дніпро, 2025. С. 363-365. (0,2 д.а.)

48. Шелудько С. А. Зміна галузевих патернів податкової політики в Україні під впливом екзистенційних потрясінь. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Полтава, 30 жовтня 2025 р.) Т. 1. Полтава, 2025. С. 615-617. (0,19 д.а.)

49. Шелудько С. А. Фінансова освіта і наука як чинники управління фінансовою безпекою держави. *Фінансово-управлінські інновації як драйвер сталого розвитку в умовах сучасних викликів: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Хмельницький, 7 листопада 2025 р.) Ч. II. Хмельницький, 2025. С. 465-468. (0,24 д.а.)

50. Шелудько С. А. Оборот криптоактивів як чинник фінансової безпеки України. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Івано-Франківськ, 13–14 листопада 2025 р.) Івано-Франківськ, 2025. С. 121-123. (0,14 д.а.)

51. Шелудько С. А. Тіньова економіка як джерело загроз фінансовій безпеці України. *Національна економіка в умовах війни: безпека та розвиток: Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Львів, 14 листопада 2025 р.) Львів, 2025. С. 463-469. (0,32 д.а.)

52. Шелудько С. А. Девіації в інфляційних очікуваннях фірм в умовах екзистенційних потрясінь в Україні. *Актуальні проблеми економіки, підприємництва та менеджменту в епоху глобальних загроз: Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Дніпро, 27 листопада 2025 р.) Дніпро, 2025. С. 143-147. (0,24 д.а.)

53. Шелудько С. А. Фіскальна спроможність як орієнтир в управлінні фінансовою безпекою України. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: XI Міжнародна науково-практична конференція* (м. Луцьк, 5 грудня 2025 р.) Ч. 1. Луцьк, 2025. С. 126-129. (0,31 д.а.)

54. Шелудько С. А. Механізм формування інфляційних очікувань бізнесу в умовах екзистенційних потрясінь. *Стратегії, моделі та технології управління економічними системами: XII Міжнародна науково-практична конференція* (м. Хмельницький, 11 грудня 2025 р.) Хмельницький, 2025. С. 125-130. (0,22 д.а.)

55. Sheludko, S. The Interplay Between Financial Inclusion and Sustainable Development in Managing the State's Financial Security. *Planning and Ensuring Sustainable Development of Socio-Economic Systems: 1st International Scientific and Practical Conference* (Poznan, Poland, December 18, 2025) Pt. 2. Poznan, 2025. P. 135-136. (0,14 д.а.)

56. Шелудько С. А. Оцінювання каналів тінізації економіки України на засадах критичного реалізму. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах: III Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених* (м. Ірпінь, 25 лютого 2026 р.) Ірпінь, 2026. С. 207-209. (0,12 д.а.)

57. Шелудько С. А. Екзистенціалізм як методологічна основа макрофінансових студій. *Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів: IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція* (м. Кременчук, 26 лютого 2026 р.) Кременчук, 2026. С. 429-430. (0,13 д.а.)

58. Шелудько С. А. Фінанси національної безпеки та оборони в архітектурі фінансової безпеки України. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: IX Міжнародна науково-практична конференція* (м. Вінниця, 12–13 березня 2026 р.) Вінниця, 2026. С. 47-50. (0,25 д.а.)

59. Шелудько С. А. Цифрові інструменти управління фінансовою безпекою держави. *Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів під впливом цифровізації: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Ірпінь, 19–20 березня 2026 р.) Ірпінь, 2026. С. 135-137. (0,14 д.а.)

60. Шелудько С. А. Ресурсна достатність ключових галузей економіки як орієнтир управління фінансовою безпекою України. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки: VIII Міжнародна науково-практична конференція* (м. Чернівці, 16 квітня 2026 р.) Чернівці, 2026. С. 192-195. (0,17 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Шелудько С. А. Управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Державний податковий університет, Ірпінь, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене вирішенню науково-практичної проблеми – розвитку теоретико-методологічних засад і обґрунтування практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою держави в умовах екзистенційних потрясінь.

Запропоновано аксіоінституціональний підхід, що поєднує самоцінність безпеки з її суспільним і державним визнанням через інституціоналізацію у формі національних фінансових інтересів. Запропоновано архітектуру інституціонального забезпечення фінансової безпеки держави, що структурує його елементи у нормативну, організаційну та функціональну підсистеми. Концептуалізовано екзистенційні потрясіння як окрему групу тригерів фінансової нестабільності – найбільш масштабних неекономічних екзогенних шоків політичної, техногенної та природної генези. Сформовано систему управління фінансовою безпекою держави в рамці критичного реалізму, що враховує стратифікованість фінансової реальності. Розроблено алгоритм оцінювання латентної структури каналів тінізації на основі РСА і регресійного калібрування, що реконструює не лише обсяг, а й структуру прихованої активності через споживчий, фіскальний і структурно-інституціональний канали. Оцінено фінансову інклюзію в Україні на основі онтологічної моделі трьох рівнів реальності. Розраховано кредитно-інвестиційний розрив між фактичним і рівноважним рівнями фінансування ключових галузей: найглибший дефіцит зафіксовано в логістиці та сільському господарстві, тоді як торгівля продемонструвала вищу адаптивність. Застосування тесту причинності за Грейнджером засвідчило, що до початку повномасштабного вторгнення цифрові перетворення позитивно впливали на ефективність і прибутковість банківської системи. Встановлено, що в умовах воєнних потрясінь міжнародна ліквідність перетворюється на пріоритет макрофінансової політики. Обґрунтовано чотири критерії вибору оптимального режиму координації фіскальної та монетарної політики: публічно-борговий, валютно-курсний, фідучіарний і реставраційний. Запропоновано цільову модель на основі координаційного центру, механізму динамічного мандату, формалізованих процедур взаємодії та єдиного макрофінансового прогнозування з системою індикативних тригерів зміни режимів.

Ключові слова: війна, державний борг, державний бюджет, екзистенційне потрясіння, економічна безпека, координація фіскальної та монетарної політики, кризова ситуація, критичний реалізм, тіньова економіка, управління, фінансова безпека, фінансова політика, фінансова система, цифровізація.

ABSTRACT

Sheludko S. A. Management of the State's Financial Security under Conditions of Existential Shocks: Theory, Methodology, and Practice. – Qualification Scientific Work in the Form of a Manuscript. Dissertation for obtaining the academic degree of Doctor of Economic Sciences in specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – State Tax University, Irpin, 2026.

The dissertation research addresses a scientific and practical problem, namely the development of theoretical and methodological foundations and the substantiation of practical recommendations concerning state financial security management under conditions of existential shocks.

The axioinstitutional approach is proposed, combining the intrinsic value of security with its societal and state recognition through institutionalisation in the form of national financial interests. On this basis, state financial security is defined as a complex of objective values shared by society, recognised as a priority of macro-financial policies, and safeguarded by authorised bodies. The evolution of theoretical approaches to financial security management from Antiquity to the present day is examined; its pendulum-like dynamics with respect to the active or passive role of the state are identified, and five stages are distinguished: pre-scientific, dogmatic, scientific, new, and contemporary. It is established that leading academic schools are characterised by reductionism and a positivist orientation towards surface-level indicators. The appropriateness of critical realism as a paradigmatic foundation, capable of revealing deep causal mechanisms through the lens of stratified reality, is substantiated. An architectonics of the institutional provision of state financial security is proposed, structuring its elements into normative, organisational, and functional subsystems. The dual role of international financial organisations is established; the mechanism of transformation of dysfunctional institutions into deviant and extractive ones is revealed; key institutional threats (corruption, shadow economy activity, money laundering, offshoring, tax evasion, and cyber fraud) are identified, along with the channels of their destructive influence.

Existential shocks are conceptualised as a distinct group of financial instability triggers (the largest-scale non-economic exogenous shocks of political, man-made, and natural origin) characterised by suddenness, unprecedented pressure on public finances, destructive changes in the operations of financial institutions, controversial market behaviour, and extreme indicator volatility. A state financial security management system is constructed within the framework of critical realism, accounting for the stratification of financial reality across empirical, actual, and real levels. The subject matter of management is defined, a classification of functions is developed, a target model with stratified distribution of authority and a dynamic mandate mechanism is proposed, and four management regimes are identified (anti-crisis, reactive, renovative, and proactive) with the timely transition between them established as the key effectiveness criterion. It is demonstrated that existential shocks exert a destructive influence on the mechanism of national financial interest formation through the distortion of behavioural patterns and the disruption of the public–private consensus. A seven-stage research algorithm for

management effectiveness evaluation is developed, combining retroductive analysis with quantitative and qualitative methods.

The application of Principal Component Analysis (PCA) to a dataset of macro-financial indicators for Ukraine covering 2012–2025 revealed five covariance structures corresponding to financial security values: resource adequacy, infrastructural reliability, monetary stability, financial inclusion, and fiscal capacity. The Maximum Likelihood Estimation (MLE) method identified four latent factors, whose retroductive interpretation points to four deep-level mechanisms: the structure of financial intermediation, monetary circulation, monetary and debt policy coordination, and the motivation of financial behaviour. The shadow economy is conceptualised as a deviant institution engendered by the dysfunctionality of formal financial institutions. An algorithm for evaluating the latent structure of shadow economy channels is developed, based on PCA and regression calibration, which reconstructs not only the volume but also the structure of concealed activity through consumer, fiscal, and structural-institutional channels. Financial inclusion in Ukraine is assessed on the basis of an ontological three-level model of reality. The Granger causality test revealed three channels (expectational, transactional, and institutional-portfolio) which alter their causal roles depending on the shock.

Fiscal capacity is diagnosed using the author's three-level model. ARDL modelling revealed a fundamental shift in fiscal interrelationships: defence expenditures lost their multiplier effect, social expenditures were transformed into a net burden, and public debt acquired the atypical role of a capacity-sustaining instrument. The core of Ukraine's economic resilience is identified as manufacturing, trade, the agricultural sector, and logistics. The credit and investment gap between actual and equilibrium financing levels for these sectors is calculated: the deepest deficit is recorded in logistics and agriculture, whilst trade demonstrated greater adaptability. The application of the Granger causality test to two structurally distinct sub-samples (pre-war and wartime) demonstrated that prior to the full-scale invasion, digital transformations positively influenced the efficiency and profitability of the banking system. During the wartime period, this influence substantially weakened as a result of changes in client financial behaviour and extraordinary regulatory measures by the National Bank of Ukraine, with causal relationships acquiring an anomalous, inverted character.

It is established that under wartime shocks, international liquidity becomes the priority of macro-financial policy, determining the capacity to meet external obligations and maintain access to capital markets. Its key components are identified as an adequate volume and structure of reserves, the rational utilisation of external aid, debt restructuring, and effective foreign exchange oversight. Four criteria for selecting the optimal fiscal and monetary policy coordination regime are substantiated: public debt, exchange rate, fiduciary, and restorative. It is demonstrated that coordination effectiveness is determined not by the universality of any individual regime, but by the capacity to adaptively reconfigure in accordance with environmental parameters through a graduated adaptation mechanism. Recommendations are developed for overcoming institutional contradictions in financial security management through the formation of a coherent institutional design. It is established that the existing system is characterised by excessive differentiation,

temporal inconsistency of policy documents, and fragmented interaction among the subjects of monetary, fiscal, and macroprudential policy. The target model is proposed, based on a coordination centre, a dynamic mandate mechanism, formalised interaction procedures, and unified macro-financial forecasting with a system of indicative regime-change triggers.

Keywords: war, state budget, state debt, existential shock, economic security, coordination of fiscal and monetary policy, crisis situation, critical realism, shadow economy, management, financial security, financial policy, financial system, digitalisation.

Підписано до друку ____ ____ 2026 року.
Формат 60×90/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк. арк. 1,9. Тираж 50 прим. Зам. № ____

Видруковано в Державному податковому університеті
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область